

In gesprek met ... Jacques Tersteeg

Jacques Tersteeg werd kort na de oorlog geboren en groeide op in het Veluwe Renkum in Gelderland.

Hij studeerde Nederlands aan de universiteit van Nijmegen, specialiseerde zich in middeleeuwse mystiek en letterkunde en studeerde later ook middeleeuwse geschiedenis en muziek. Zijn doctoraalscriptie betrof een uitgave van een 13e-eeuws mystiek literair traktaat 'Zeven manieren van heiliger minnen' van Beatrijs van Nazareth, een Cisterciënzer non uit Brabant. Begin jaren zeventig werd hij wetenschappelijk medewerker Middelnederlandse letterkunde aan het Instituut Nederlands van de Rijksuniversiteit Groningen. Hij betrok met zijn gezin een nieuwbouwhuis in Obergum, trok later naar het nabijgelegen Groot-Wetsinge en woont nu

al weer geruime tijd in de

Westerstraat. Sinds de oprichting van de Historische

Vereniging Winsum-Obergum, eind 1995, is hij voorzitter en de drijfveer achter een breed scala van

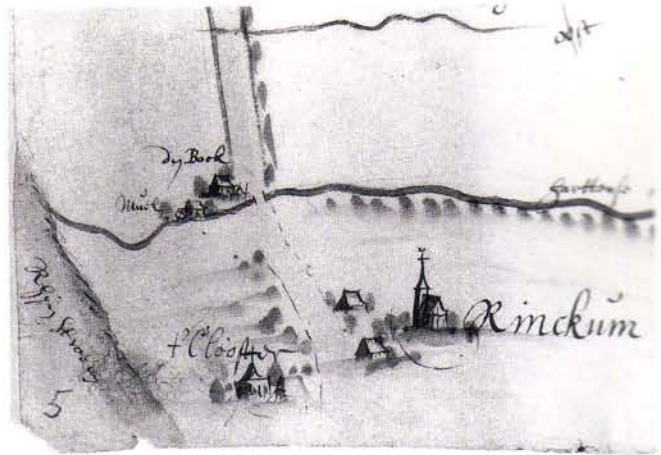
activiteiten. Het lidmaatschap van de Historische Vereniging Gelre werd nooit opgezegd en soms is hij ook daar nog wel actief.

Wat viel je het meeste op toen je in Winsum kwam wonen?

In 1974 lieten we een huis bouwen in de Salvialaan. De ruimte en de oorspronkelijkheid van het landschap vond ik bijzonder en de rust ... wat een weelde. Als je bij De Noord kwam om lijm te kopen, dan werd er gezegd: "Neem de pot maar mee, dan zet ik wel een streepje". En die wind, hè ... het leek wel of het hier altijd stormde ...

Als je nu de Westerstraat beschrijft, waar begin je dan mee?

De steegjes naar het Diep vind ik het leukst, de doorkijkjes naar

Kerk, (restant van het) klooster, herberg (de Bock) en een papiermolen van het Veluwe dorp Renkum aan de Nederrijn volgens een 17e-eeuwse kaart.

beneden, de oude winkelpandjes ... helaas grotendeels verdwenen.

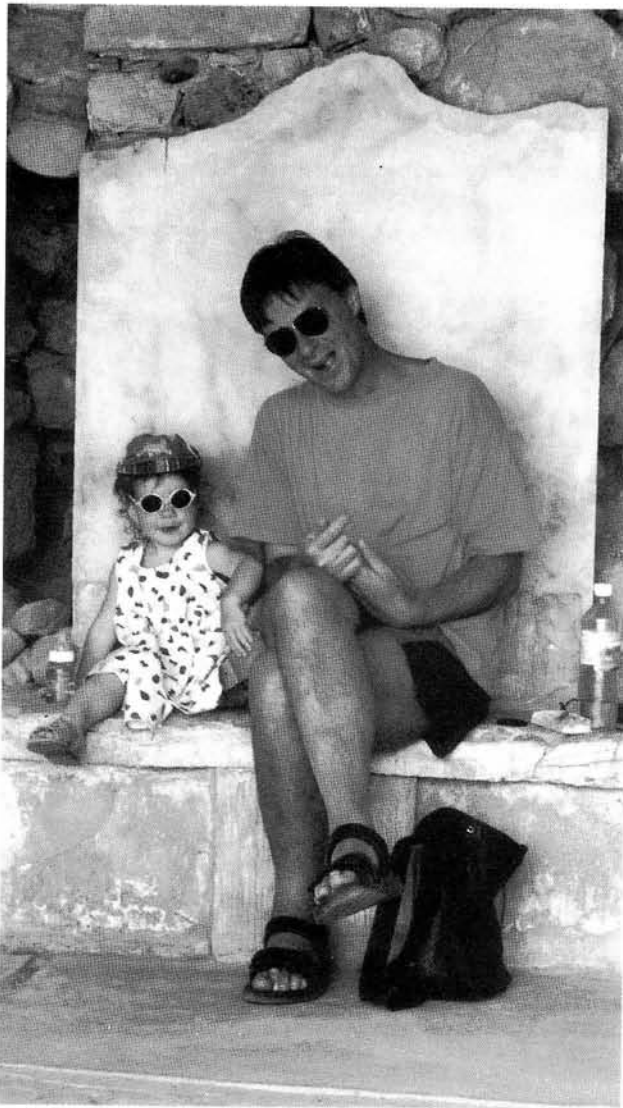
Was je voor je naar Winsum kwam ook al actief op het gebied van streekhistorie?

Ja, in Renkum had je een heemkundekring en ik was ook lid van de Historische Vereniging Gelre, een grote provinciale vereniging, zeer achtenswaardig en zeker meer dan honderd jaar oud. Daar werden allerlei lezingen gehouden, net als bij ons. Ik heb voor die vereniging in haar reeks 'Werken van Gelre' ook een cartularium uitgegeven van alle middeleeuwse oorkonden (circa 50 stuks) van het Onze Lieve Vrouweklooster (1405-ca. 1580) in Renkum. Het verschil? Tja, de Gelderse archieven zijn over het algemeen wel veel ouder dan de archieven hier in Groningen. Hier begint het archiefmateriaal eigenlijk pas rijkelijk te stromen na de reformatie; uit de periode daarvoor is er helaas heel veel verdwenen.

Wat zijn de hoogtepunten uit deze eerste vijf jaar van onze vereniging?

In ieder geval geeft het ledental en de belangstelling wel aan dat onze vereniging in een echte behoefte voorziet. We hebben een heel uiteenlopend ledenbestand, veel 'autochtone' Winsumers, maar ook mensen van daarbuiten. Wat ik heel leuk vind, is dat het tijdschrift zo goed van de grond is gekomen. Het is inhoudelijk leuk, er zijn veel mensen die onderzoek doen en daarover schrijven en het ziet er ook fantastisch uit. Daarnaast is de publicatie van het boek over Geert Reinders in samenwerking met de Wierdastichting natuurlijk een hoogtepunt geweest. Het boek is landelijk goed ontvangen en daar mag je best een beetje trots op zijn.

Nu wordt er gewerkt aan een heruitgave van de 'Bellingweerder Uytspanningen' van Clara Feyoena van Sijtama. Welke waarde heeft zo'n heruitgave?

Jacques Tersteeg en dochter Kim, gezeten op een zetel in een Minoïsch paleis op Kreta

Het wordt meer een melange van gedichten uit de Bellingeweerder Uytspanningen en door de dichteres eigenhandig geschreven recepten, geïllustreerd met foto's van bodemvondsten bij de Borgstee. Door onze uitgave maak je de teksten voor een breder publiek toegankelijk. Voor de poëzie hoef je dat overigens niet op de eerste plaats te doen, want de literaire waarde is niet zo groot; maar het werk van Clara heeft natuurlijk wel grote cultuurhistorische waarde. In onze inleiding willen wij daarom een tijdsbeeld schetsen. De dichteres was een, toen nog vrolijke en vrome jonge vrouw van 16 jaar, afkomstig uit een voorname Friese familie. Haar teksten geven een mooi beeld van haar dagelijks leven; wat waren Clara's opvattingen, hoe was haar familie en haar opvoeding, wat deed ze zoal, wat at ze, enz. Ook over haar vriendenkring, waaronder veel Groningse theologie-studenten, komen we het nodige te weten ... eigenlijk best bijzonder.

Wat spreekt je het meeste aan uit de geschiedenis van Winsum?

De kloostergeschiedenis vind ik, als mediaevist, natuurlijk het spannendst, vooral omdat daar zo weinig over bekend is. Dat het om een Dominicanenklooster gaat spreekt me in het bijzonder aan want ik ben op de feestdag van Dominicus jarig. Inmiddels

heb ik alle oude oorkonden kunnen achterhalen en ben ik bezig met een stapel rekeningen van het klooster vanaf 1580. Ik hoop nog eens een stevig artikel over het Winsumer Catharina-klooster te schrijven.

Wat staat er nog op het programma voor onze vereniging?

Misschien moeten we die werkgroepenstructuur nog eens wat verstevigen, meer mensen erin, zodat de werkgroepen meer body krijgen. Verder ben ik heel blij als we het de komende jaren kunnen volhouden zoals het nu gaat. Natuurlijk zijn er ook wensen die je niet zo maar kunt realiseren. Zo zou ik best nog eens willen werken aan een boerderijenboek van de zuidkant van het Winsumerdiep. De boerderijen van het Halfambt zijn wel prachtig beschreven, maar studies van de boerderijen ten zuiden van het Winsumerdiep moeten nog grotendeels gemaakt worden. Het zou leuk zijn om daar met een aantal mensen aan te beginnen. Wat ik ook graag zou doen, is meer jonge mensen bij het geheel betrekken. Dat kost wel veel energie, maar met kinderen naar een archief gaan kan bijvoorbeeld prima. Kinderen hebben vaak veel meer historische belangstelling dan je zou verwachten. Voor onze vereniging gaat dat misschien wel te ver, maar je zou er toch eens met wat mensen over moeten nadenken. Ik vind namelijk dat geschiedenis vooral een actuele waarde moet hebben. Bij ouderen vind je nogal eens een nostalgische insteek, zo van 'vroeger was alles beter'. Maar geschiedenis moet een doel hebben dat verder reikt dan alleen het eerbiedig bewaren en bewaken van alles wat ooit was. Het gaat ook om hedendaagse zingeving. Het stratenplan van Obergum is zo'n voorbeeld, dat is in duizend jaar tot stand gekomen. De veranderingen in de loop der eeuwen hebben een betekenis, die moet je zichtbaar maken ... oude elementen versterken door ze een eigentijdse invulling te geven en naast eigentijdse vormgeving te plaatsen.

Hoe staat het met de samenwerking met andere historische clubs?

Ons bestuur heeft drie jaar geleden al het initiatief genomen voor een bijeenkomst van de verschillende clubs uit de gemeente Winsum. Dat was toen het gemeentelijk archiefdeel van Winsum klaar was. Op het ogenblik zijn er nog wel contacten op papier, we informeren elkaar en Museum Wierdenland kwam het afgelopen jaar met een plan om iets van samenwerking tot stand te brengen. Dat vraagt nogal tijd maar het lijkt mij wel leuk om rond een bepaald thema met mensen uit de verschillende historische clubs te gaan samenwerken. Het is trouwens niet zo onverstandig om in de toekomst ook op andere gebieden eens wat meer te gaan nadenken over een vorm van samenwerking en versterking van elkaars activiteiten. Dat kan ook onze samenwerking met het gemeentebestuur effectiever en beter maken.

■ *Erna Bakker*

Ingang Hervormde kerk Winsum

Bijzondere waarnemingen tijdens schilderwerkzaamheden aan zandstenen

ornamenten rond de ingang van de Hervormde kerk te Winsum

Op 23 mei 1692 ondertekenden de collatoren -burgemeesters en raad van de stad Groningen- en Matthias Kruyff het bestek voor de vervangende nieuwbouw van de toren van de Hervormde kerk van Winsum.¹ Deze nieuwbouw verving het middeleeuwse westwerk. Een deel van de hierbij behorende fundering bleef bij het huidige 'westwerk' behouden.

Deze fundering bestaat uit een greppel met grondverbetering met hierop veldkeien tot op ongeveer maaiveldhoogte.²

Bij de bouw van de bakstenen toren zijn op de hoeken van de gevels en rond de galmgaten Bentheimer zandsteenblokken gebruikt als versiering. De kerkingang in de westgevel werd voorzien van beeldhouwde ornamenten. Zoals gebruikelijk werden deze onderdelen van een polychrome afwerking voorzien. Omdat de bouwkundige kwaliteit slecht was en de beschildering bij de restauratie van de kerk in 1975/1976 provisorisch was uitgevoerd moesten in 1997 werkzaamheden aan de ornamenten worden uitgevoerd. Deze calamiteit was mede aanleiding om de kleurige afwerking te verbeteren.

Onderzoek naar eventueel aanwezige authentieke kleuren leverde onvoldoende gegevens op, zodat in overleg met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg werd besloten nieuwe kleuren aan te brengen. Na reiniging van de ornamenten, waarbij oude verflagen geheel zijn verwijderd, werden interessante waarnemingen gedaan.

Op de ovale cartouche boven de ingang bleek een tekst te zijn weggehakt. Van deze tekst waren enige regels met letters nog vaag zichtbaar. In het boven deze cartouche aanwezige ronde veld bleek beeldhouwwerk te zijn weggekapt. In het ronde veld tekende zich de dubbele adelaar van het stadswapen van Groningen af. De sluitsteen boven de deur gaf ook een geheim prijs. Bij de nog aan de onderzijde aanwezige zandloper (uurglas) bleek een doodshoofd met gekruiste beenderen te hebben behoord. Vanwege het schrikbaar effect bij de binnenkomst van de kerk zal deze afbeelding zijn verwijderd.

De interessante vondsten hebben een rol gespeeld bij de keuze van de uiteindelijke afwerking. Het spreekt vanzelf dat het om

*Kerkingang westgevel, juni 1975
(foto: B. Raangs)*

Tekstveld na schoonmaak, 1997 (foto: B. Raangs)

*Rond veld in laurier met afgehakt wapen, 1997
(foto: B. Raangs)*

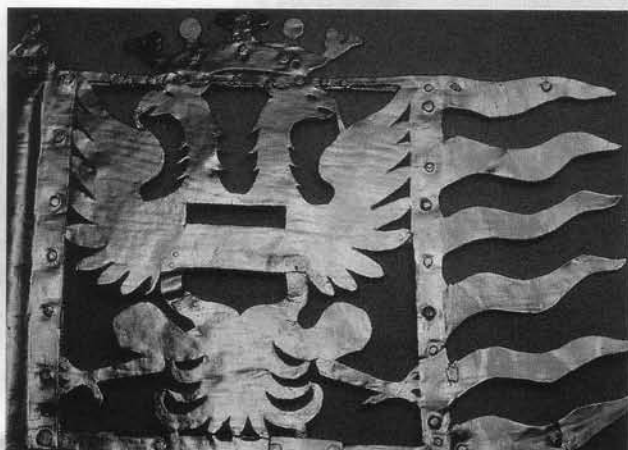
cultuurhistorische redenen aantrekkelijk was op de een of andere wijze deze -waar dat mogelijk was- zichtbaar vast te leggen. Omdat van de oorspronkelijke tekst niets leesbaars is behouden is de 19e eeuwse tekst "In dese plaetse zal ick Vrede geven spreekt de Heer der heerscharen" opnieuw aangebracht. In

Engelenkopje met vleugel, 1997 (foto: B. Raangs)

Sluitsteen met afgehakt doodshoofd, 1997 (foto: B. Raangs)

Windvaan met stadswapen (foto: B. Raangs)

tegenstelling tot de vroegere situatie, een in zwarte letters uitgevoerde tekst op een witte ondergrond, is deze nu vervangen door goudgehoogde letters op een zwarte ondergrond. In het ronde veld met een omranding van lauwer is het stadswapen van Groningen in de heraldische kleuren op de afgekapte ondergrond geschilderd. Hierboven is een rood lint met ring geschilderd, waaraan de lauwerkrans is opgehangen. De sluitsteen van de ingangspoort is door middel van plastisch materiaal gecompliceerd door het aanbrengen van een doodshoofd met gekruiste beenderen. De combinatie met het uurglas verwijst hierdoor weer naar de belerende 18e eeuwse verwijzing dat het aardse bestaan van de mens vergankelijk is. Om de eenheid tussen de diverse onderdelen van de ingang te versterken is rond de ingangspoort een stucstrook aangebracht.

Naschrift

Door de aankoop van landerijen en rechten in 1584 van de familie Ripperda kreeg de stad Groningen het collatierecht op de kerk van Winsum in handen.³ Dit recht bezat de stad tot 1856. In die periode was de stad betrokken bij zaken van beheer van de kerk. Gedurende deze tijd geeft zij in 1619/1620 opdracht aan zilversmid Evert Willems een fraaie zilveren avondmaalsbeker te vervaardigen. Eveneens in opdracht van de stad giet stadsgeschtgieter Nicolaes Sickmans in 1633 een nieuwe klok en levert Thijs Pijtersz een uurwerk. Door de afbeelding van het stadswapen werd de bemoeienis van de stad vastgelegd. Bij de torenbouw van 1692/1693 liet de stad haar visitekaartje achter door een windvaan als vlag met het stadswapen op de torenspits te plaatsen.⁴

De beëindiging van het collatierecht in 1856 was waarschijnlijk het moment om de herinneringen die waren vastgelegd in de ornamenten boven de ingang uit te wissen. De nieuwe tekst in het ovale veld kan waarschijnlijk als volgt worden verklaard. De tekst is afkomstig uit het bijbelboek Haggai 2 vers 10: "De heerlijkheid van dit laatste huis zal groter worden, dan van het eerste, zegt de Heere der heirscharen; en in deze plaats zal Ik vrede geven, spreekt de Heere der heirscharen".⁵ Kennelijk heeft men deze tekst in 1869 aangebracht als herinnering aan de modernisering van het kerkinterieur door de plaatselijke architect Jan Jans Timmer.

■ Berend Raangs

Bronnen:

1. Mededeling F.J. Veldman te Winsum;
2. DE HERVORMDE KERK VAN WINSUM, Winsum (Gr) 1983;
3. Winsum's Verleden, Groningen 1957;
4. Zegel, wapen en vlag van de stad Groningen, Groningen 1965;
5. Statenvertaling 1618 en 1619, Dordrecht.

Ubel Wierda: WINTER, een verhaal van waar ben je mie

Siemon Reker

Het duurt even voor de winter werkelijk invalt in Ubel Wierda's verhaal met de naam van dat seizoen. Hij heeft de ruimte gekregen van de redactie van Goltjebloumen. Van allens wat. Verhoalen ien 't Grönningesch. Dat wil zeggen, hij heeft zichzelf de gelegenheid gegeven in de onder zijn leiding uitgebrachte bundel, verschenen in 1899 bij J.C. Mekel in Winsum.

Ex-libris in het bundel exemplaar van de Goltjebloumen, dat aanwezig is in de bibliotheek van de Rijksuniversiteit Groningen

De Winsumer Ubel Wierda zelf is een aparte studie waard, heb ik mei vorig jaar op de lezing voor de historische vereniging gezegd; anderen maai ik het gras liever niet voor de voeten weg en ik beperk me daarom tot de paar korte mededelingen over hem in de Nieuwe Groninger Encyclopedie. Hij leefde van 1852 tot 1920. Schreef diverse verhalen en hielp laat in diens leven Helmer Molema, de Warffumer schoolmeester die het eerst uitgekomen Groninger woordenboek maakte. (In het eeuwjaar van diens overlijden verscheen een bundeltje over de laatste, Helmer Molema. Een schoolmeester maakt een woordenboek. Bedum 1997.) Sobere gegevens zijn dat, waarin niet alleen Wierda's plaats van overlijden maar helaas zelfs diens opmerkelijke rol in de geschiedenis van de schaatssport ontbreekt.

Voor de winter in "Winter" echt begint, is er een korte kwakkelperiode maar veel opvallender is de lange duur van de herfst waarmee het verhaal prachtig inzet en die een schitterend dreigend vertrekpunt vormt voor de laatste van de vier jaargetijden, - hier het eind van het leven zoals de slotregel verklapt. De inzet bevat allerlei mooie momenten, zoals bijvoorbeeld de eerste zin: 'n Stom bot mooie harst har we achter rug; blaoren haren heur glad verveeld aan boomen. Het hier weggelaten liggend streepje op de klinker in bot is niet het enige aparte in de spelling maar orthografie is nu eenmaal een zaak van ondergeschikt belang, schrijf ik fluisterend.

De herfst die aan de winter voorafging, was niet zomaar mooi. Hij was erg mooi, ja zelfs heel erg mooi: stom bot, een dubbel bijwoord om de schoonheid aan te geven! Wie vindt dat Groningers qua taal kort van stof zijn, heeft hier een tegenargument in een dialect dat 100 jaar later gedateerd is. Veel wordt bot 'erg' toch niet meer als versterkend bijwoord gebruikt en dat nog eens van een extra bijwoord van graad in de vorm van stom 'erg' voorafgegaan, dat is wel uitzonderlijk voor hedendaagse oren.

Lang, ontzettend lang duurde dus de herfst en wie geniet daar niet van? Verrassend perspectief voor wie alles vanuit mensen-

ogen waarneemt: de bladeren aan de bomen vonden het uiteindelijk meer dan welletjes, ze hadden zich glad verveeld aan de bomen. Glad 'bijna' maar in dit soort contexten net als kant en sikkom gelijk aan 'heel erg'.

Diezelfde surprise van een visie vanuit een ander onderdeel van de natuur dan de mens, zien we nog op dezelfde eerste bladzijde die langzaam toekruipt naar de uitbarsting van de winter. Het menselijke plezier uit de tweede jaarshelft, bestaande uit loterijen, klaverjas- en biljartpartijen met fraaie prijzen, wordt geconfronteerd met het perspectief van de eenden en ganzen die te verdienen zijn. Hun leven is dan juist geen pretje - dat heb je ervan als je in december op je dikste bent, tegen Kerst is het wat gevaarlijk om gans te zijn....

Winter is een verhaal van contrast. Juist voor de schaatsfanaat Ubel Wierda kan de kou niet anders dan een periode van groot plezier geweest zijn, maar de ijsberg heeft ook een gevaarlijke onderzijde. Met gevoel voor sentimenteel gekleurd drama schildert Wierda de centrale gebeurtenis die ons er weer aan herinnert dat er tussen leven (in de extra betekenis van 'jeugdige plezier') en de letterlijke dood maar een smalle scheidslijn is van enkele millimeters ijs. Hij neemt ons mee op een reis die mooi begint, maar gaandeweg voelen we de dreiging opkomen op een manier die vol is van natuurlijke signalen. De winter is er niet ineens. Eerst komt er regen, wat sneeuw en kiespijn bij mensen met een gebit dat niet helemaal in orde is. De wind begint uit een andere hoek te waaien en de vorst komt nader en nader. Likdorens en littekens van vroegere wonden spelen op, knieholtes beginnen te jeuken en mensen met reuma hebben geen leven, handen worden bij sommigen gelijk aan keesrieven 'kaasraspen' ten gevolge van de kou. Het was nog niet de tijd van glacé's, thinsulate-handschoenen (thermal insulation) zoals dito Hotliners met thermal control ook pas 100 jaar later op de markt verschenen.

Ook in de Winsumer winterwereld van destijds waren er verschillen, het duidelijkst en maatschappijkritisch in beeld gebracht door bedelaars en kooplieden - in deze tijd bijna één groepering afkomstig van elders, haveloos gekleed en vrijwel bevroren. Wie geld gaf, trok daardoor meer collega's aan. Vogels kregen het moeilijk en de veldwachter ook, maar hij omdat mensen ertoe overgingen eenden te stelen. Klokken beginnen niet meer goed te lopen als gevolg van de barre kou.

Tegenover dergelijk leed en ongemak schetst Wierda de winterse genoegens van binnen (rederijkerstoneel) en van buiten, vooral natuurlijk het schaatsen, beide voorzien van een beschrijving van de voorbereidingen - hier is een waarnemer en een betrokkene aan het woord.

Opeens, na een bladzijde of acht, wordt het algemene bijzonder met de introductie van vrouw Kamphoes en haar dochter Graitje. Details te over in dit gedeelte waarin we ook kennismaken met Pait Veldman, knecht bij een boer die Ailke Bultland genoemd wordt en van wie de lezer op het vernemen van diens naam allereerst moet denken, hoeveel bunder hij dan wel bezeten zal hebben. Maar voort gaat het verhaal en we krijgen na de uitvoerige interieurbeschrijving een aparte scène waarin de vonk tussen Pait en Graitje over zal slaan, een gebeurtenis die ingeleid wordt door de vraag van haar of hij wel eens eerder een vriendinnetje gehad heeft, en die uitloopt op " 'n ge-aandoek van waar ben je mie" die de kennelijk niet slapende maar verrassend aanwezige moeder beweegt tot een schel geroepen toestemming en zo hebben Piet en Griet vaste verkering gekregen. 't Laifde nog al aan meer aan en ze gaan bij wijze van spreken in dezelfde zin al naar Groningen om een deel van de uitzet te kopen - misschien is Wierda uit tegenwoordig standpunt niet overal gelukkig geweest in de compositie.

Als de ontwikkelingen op de boerderij hun loop nemen, krijgt Pait de kans op een betere positie en kan er echt van trouwen gesproken worden. De winter lijkt de tijd te worden van sparen en voorbereiden voor het voorjaar (mei als tijd van personele veranderingen op de boerderij), maar de moeder van Graitje waarschuwt ons al als de jongelui zin krijgen om een eindje te gaan schaatsen op 't grootdaip, "ik ben zoo ieselke bang da' je 'n ongeluk kriegen mit 'n kander" en dat is niet haar laatste profetie. Dat kan niet anders dan mis gaan, ook al gaat het eerst "as 'n tuut". Het drama voltrekt zich, ze raken onder het ijs en Piet kan wel zodanig opereren dat Grietje gered wordt maar hijzelf sterft een ijselijke dood.

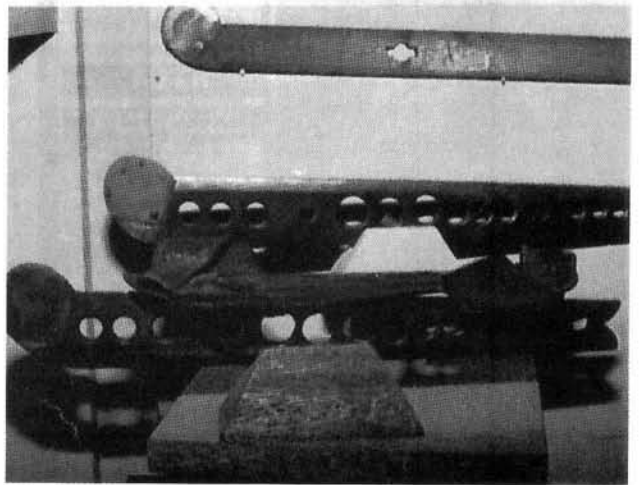
Wordt ze gered? Ze wordt naar huis gebracht en verpleegd, maar in dezelfde winter eindigt haar verzwakte en onherstelbaar beschadigde leven met een akelige gil voor ze nog eenmaal diep ademhaalt en dood in de kussens neervalt.

Niet zonder effectbejag eindigt het verhaal dat Wierda ons biedt. Maar er zitten ook heel wat andere kanten aan. Hij geeft een gedetailleerd beeld van diverse aspecten van een winterperiode in Noord-Groningen. Dat doet hij gelukkig op een subjectieve manier waaruit onder meer een grote liefde voor schaatsen, toneel, de natuur, de medemens en het Gronings spreekt. Hij meldt namen van grote scheuvelloppers en schenkt aandacht aan de rederijderskamers en hun bijzondere afkortingen zoals B.L.A.W.I.O.D., waarachter "beschaving langs aangename weg is ons doel" schuilgaat. Of dat passend is of noodzakelijk, is een vraag die iedere lezer zelf mag beantwoorden. Wierda heeft het

gedaan en we kunnen er nu althans kennis van nemen, zoals zijn Gronings voer voor liefhebbers is.

We zien dat het tegenwoordige wer 'werd' in Winsum dan nog worde is, met dezelfde o van bok en stom, ook al staat er geen streepje op. We lezen op allerlei plaatsen een taal die werkelijk spreektaal was: "Aan 't naottuurrecht, dat hoogland op leegland aofstroomt, worde nait aan steurd." Tweemaal aan, wat de meeste schrijvers voorkomen maar veel sprekers niet. We zien een rijk, idiomatisch gekleurd Gronings waaruit Ter Laan geregeld geput heeft voor zijn woordenboek, soms met - en vaker zonder bronaanduiding.

Wie op Wierda gericht is, kan bij de volgende trefwoorden in Ter Laans woordenboek (tweede editie) te rade gaan, want daar verwijst hij duidelijk naar met "Ubel Wierda" of half duidelijk via "U.W.":

Documentatie uit het schaatsmuseum in Hindelopen beschrijft de door Ubel Wierda uitgevonden multiplexschaats, waarvoor in februari 1891 in Duitsland patent werd verleend. (Zie ook Infobulletin Winshem vierde jaargang nummer 3, uitgave december 1999, artikel P. Noord.) De schaats werd aanvankelijk vervaardigd door de Multiplex Schaats & Manufacturing Company in Groningen. De multiplexschaats was aan twee zijden bruikbaar, voor hardrijden de ene en voor zwieren de andere kant.

AINSPAANJER (...) 4. een voorwerp waarvan de jegender ontbreekt, een schoen, klomp enz. n Ollerwetse pöstelaainen spoulokoem, nóg n ainspaanjer (Ubel Wierda).

BRAITEN (HI. en W.K.) = stukken, scherven, brokken; alleen mv. (...) Ze veegde stukken en braiten bie nkander (Ubel Wierda).

GOLDJEBLOUMEN, bloemlezing van Gron. verhalen van U. Wierda, 1899.

KNELS WILLEMS, de eerste ouvender in Saauwerd (Ubel Wierda).

KRIWWEL = (...) 4. een troep kleine kinderen. Hantammege örten van kiener; 't was alteemoal kriwwel (Ubel Wierda).

NACHTBIDDERS, mannen die bij donker kwamen bedelen.

Wie de deur niet los durfde maken, gaf wat deur 't geutgat, uit vrees voor brandstichting. Ubel Wierda vertelt, dat men hun geld reikte ien heur hòlten slaif, dij ze deur 't houndergat ien hutsdeur toustoken.

WEER (...) En bij Ubel Wierda:
't Weer en de vraauwen,
Binnen nait te vertrauwen.
Een weerspreuk die altijd uitkomt:
As hoan kraait op mis,
Din veraandert 't weer,
Of 't blift zo as 't is.

LOOFMEULEN (Hl.) = een lichtgelovige. Dizze jong was n loofmeulen; ik dòcht, ien dij jongkeerl haar wel n domie zeten (U.W.).

LOOPSCHOET, zie loop-bie-de-huzen. Doar kwam dij finge mevraauw weer aan, dat loopschoet van n wief (U.W.).

OALENG, OALENK (Hl. en WK, verouderend) = (....) 2. op 't andere einde. (...) Ien 't oaleng houkje hong n stouklòk (U.W.).

OELBOARDJE, o. = 1. bijzondere baardvorm. Deur zien oelboardjes leek e nòg blaiker as blaik (U.W.).

OETTIEZEN = (...) 3. ontwarren. Boudel is deur nkanner tudeld en mout nou weer oettezen wòrren (U.W.).

ORT, 1. (Hl.) = kwajongen. n Toom van dij roezege, hantammege orten van kiener (U.W.).

PLANT = 1. de jonge boerenkool. Wie hebben ons planten al poot. 't Is plantengaiten ien n dundergoot (U.W.) = geheel overbodig werk.

SCHILSTEVELS = (...) 2. kaplaarzen. Heren laipen ien hoge schilstevels (U.W.).

SLENK = (...) 2. (Hunzingo en W.K.) diepe greppel; de maintgeut. (...) Slenken en dwaarsgeuten stonnen vol woater (U.W.).

SMELKEN (Hl.), nevenvorm van smelten. 't Liem smolk deur woazem van pòt (U.W.).

SÒL, o. = (...) 4. gat in 't ijs rondom een vastgevroren schip. Ze kapt n sòl rondom 't schip tou (U.W.).

SPANNEN (....) . Ze trippelden net as spande hoazen (U.W.).

STEMPELBULT = plaats voor afval. Op stempelbult bie 't aaskegat ien 't hòf (U.W.).

STENGELN (Hl.) = 1. drentelen. Hai stengelde n beetje dichter noa Liesbet tou (U.W.).

ZIJ, oude uitspraak van zee, nog gangbaar in Ww. (...) Lege stukken gruinlaand zatten vol zijvogels (U.W.).

Veel moeilijker vindbaar – maar bepaald aanwezig en daarom een interessant object van studie – zijn de stille aanhalingen uit

verhalen van Ubel Wierda. Een lokalisering als “Hogeland” of “Winsum” zou dan naar deze Noord-Groninger bron moeten wijzen in combinatie met het zinsverband. Bij de weergave van dat laatste is overigens iets waar Ter Laan zichzelf een zekere vrijheid van handelen bij toekende, maar die praktijk hebben wel meer woordenboekmakers toegepast.

Uit “GOLTJEBLOUMEN”
Van alles wat
Verhoalen ien 't Grönningesch
(Te Winsum bij J.C.Mekel. 1899)

W I N T E R (I)
(Ubel Wierda)

'n Stom bôt mooie harst har we achter rug; blaoren haren heur glad verveeld aan boomen.

't Was nou al ien 't midden van December en nòg onnaatuurlk waarmachtig, maor nàttig! nàttig!

De leie zuudweste wienden, mit 'n dik stuk woater, wizzen van gain ophollen; ien dikke druppen vol de lauwe regen nog zoo lui en lobbij tegen glaozen aan, krek of 't er mit nap tegen aangood worde.

Klaaiwegen wazzen slim lelck en aost grondeloos, 't was kopleet 'n toer om der mit waogen deur te komen, raoden worden vòt as slipestainen.

't Land verzoop, ien 't eerste worde 't pouzig en laoter slempte 't haildal dicht, want ale spuiten en dwarsgeuten stonnen vol.

't Winterzaod, dat er ook al zoo 'n beetje iengreemd was – omdat 't onder bouwerij wat nat har – ston nou mit toonen ien 't woater en zol 't veujaor wel weer geel worren; verwachting: 'n dunne vrucht mit 'n luk beschopte.

De stuk of wat ain'n en ganzen, dei Sunderklaos overleefd haren, wazzen ien 't gemaok mit dat hooge woater, ze ploeterden en kwaakten dat 't joe 'n aord har.

Ganzen mōzzen nog weer 'n lelcke tied deurstaon mit al dei lötterein, jas- en biljartpartijen tegen Midwinter.

Dat hei je der van as je dèn juist op 't vetste bennen; ien dei tied is 't maor ais wat gevaorlk om gans te wezen.

Zielen bie Zoltkamp konnen deur tegenwiend nait open; gounent zeeën ook dat 't kwam omdat guilen ien riet dichtsliekt zatten en dat 't woater daarom nait weg wol.

Om stoom, dat toch van 's minsken wil aofhankelk is, te hulp te roupen, wollen iengelanden ien der tied nait aan, zai vertrouwden laiver op wisselvallege naatuurkrachten.

As wiend maor even binnen is onnairmd ze, den is 't woater vòt weer weg. Jao! dat was ook zoo, maor, ze konnen nait beletten dat 't woater veul te hoog worde en wat helpt 't joe of je 'n drinkdoode vòt oet 't woater haolen of 'n week laoter.

Op 't heden veranderen te brengen, wazze tieden nait naor. Meulenpolders - waaronder 'n bult mit stoom - kwammen der naatuurlk al aan meer en meer en daordeur worde bargplaots veur 't overtollege woater al leutjeder en leutjeder.

Aan 't naotuurrecht, dat hoogland op leegland aofstroomt, worde nait aan steurd. Hoogland worde leegland en leegland was hoogland.

't Maolpail was aofschaft en meulens deden wat ze konnen bie dit rötterg weer, ze jougen maor al op, seuventig doem boven pail en 't woater klom nog. Hunsengoo was gedailtelk 'n echt

Aan de noordzijde van het Winsumerdiep stond aan de weg naar Schouwerzijl een eenvoudige houtzaagmolen (gesloopt in 1895) van de familie Wierda. De molen vormde samen met het woonhuis en de houtloods een voornaam complex. Op de achtergrond staat de kalkoven, eveneens van de familie Wierda. Op deze winterse foto is op de rechterzijde te zien dat op het diep een ijsbaan werd ingericht. De heren op de linkerzijde van de foto zijn vermoedelijk de gebroeders Wierda. (Foto en onderricht zijn afkomstig uit het archief van P. Noord.)

waeterschop ien plaots van 'n landschap.

Ien hoezen mit kelders, dei nait op zuk hoog waoter maakt wazzen, mōs je nou net as schippers op planken lans lopen.

't Luchtgestel worde ien 't leste toch wast koller, 't regende nog geweldig maor der vollen al dikke vlokken natte snei tusken.

Gemaintebesturen mouken as de donder dat ze de vraize "wo-anskipkes" oet heur daipen, tochten, maoren en doode enden sloot, verdreven; elk riemde al:

"As de snei valt ien de sliak,

Den is ter binnen drei daogen vorst aan diek."

En jao! Wiend schoot oet, kwaoje haogel- en sneibuien oet 't noorwesten en koeskiln bie minsken mit holle koezen.

Roezeboezig weer was 't, maor veul snei brochte 't nait aan, allèn ien krimpen en houken van keziens hoopte 't wat op. Op enden van geuten hongen iestappen en straoten en wegen wazzen zoo glad as 'n tinnen schuddel, deur dat 'n beetje vvoor ondertied dat 't regend en sneid har.

Peeren mozzen op scharp en ien 't zand dat ter maor betuun ien 't loug was, kwam 'n poestje; tōrfschippers die mit heur zudelvracht 'n pōrtje oet 't veen mitnomen haren, wazzen der loos mit.

Ien 't loug worde overal zand streud.

Wiend ging nog wat verder naor 't noorden, elk veurspelde winter, winter, want ien Stockholm zat vorst, 't ston onder zeetiedens, maor 't kwam nog nait.

Wiend kromp verdold weer naor 't zuidwesten en nou wis men nait meer wat men der van zeggen zol, vorst of deu, kwakkeln dee 't al.

Oet Keulen schreven ze den ook nog maor altied van "dooi weer" en daor krieg wie naor 't zeggen van de "Grōnneger Keu-

lenaors", behalve 'n bult potten, ook ons weer van daon.

Olle schippers zeeën ook: wie kriegten nog gain vorst, 't waoter wil nait weg, wiend is te veul binnen, boeten.

Gounent zeeën: 't arbeid tegen klips.

Andern drukten heur nog wat minder dudelk oet en zeeën: "'t wil wat omhans hemmen ien dis tied."

De olle zeerōtten haren 't nait waiten, oet Stockholm zol we diz keer toch 'n slijkje vorst mit hemmen en nait van Moskoa of Keuningsbargen.

Wiend ging weer naor 't nooren, liekdoorns stakken slim en elk jeukte 't ien waogens van bainen onder hoosbannen, remetieke minsken klougen, en dei vrouger 'n slim blezuur kregen haren, veurspelden oet doovighaid ien 't littaiken, da' we nog meer omballing kriegten zollen.

Kolle ien hannen, was 'n algemaine klacht, gounent wazzen ze zoo dik as potten krek of ze bōf haren; enkelden wazzen ze zoo roeg en vraid as keesrieven.

Nou der kwam den ook 'n bult snei mit harde wiend.

Slooden zatten vōt aan kop tou vol; 't jaogen was om spoorsnei verboden en 't meerten prenten kon aangaon.

Boerenjonges haren veur ropperge steeën onder ien schuurdeuren overal knippen en pompen staon, want ien diz tied was 't pien weerd om meerten te vangen omdat angen der nou vast ienzatten.

't Mōs joe kant verwondern hou of zoo 'n meert deur zukke leutje gliefkes komen kon, maor deurdat 'n meert ainlk niks ans is: as 'n dikke staart dei ien 'n spits kopke oetloopt en ondertied op pootjes stait, kon he makkelk deur dei leutje gaotjes ien hut slupen om ais nao te snuustern of 't ook neudig wezen kon, dat boer zien hounder ais wat oetdund worden.

Kiender haren nou andob om sneihoezen en sneipoppen te maoken, of kander mit sneibalen te gooien of mit snei ien te zaipen.

Overal op beun en ien houken bie boetendeuren laggen ien hoes leutje bultjes en lange strepen, net as swiensruggen, van dat fiene jachtsnei, dat onder pannen en deuren deurstoven was.

't Nat was van 't boeskoolvat aof; wille ganzen vlogen al henne weer, en kōffie bakte ien 't bakje van kōffiemeulen.

Schaopen mozzen ien 't hok, ze haren 't sneivreten nait leerd en schaopeholders keken niks blied.

Heeren laipen ien groote schilstevels mit blauwe sneibrillen veur oogen.

Nou was 't winter.

Schojers en kooplu mit 'n paor cinaosappels, piepraaien of ain of twee deuskes luzevezls; gebrekkige stumpers die, slim schoddig ien 't goud en aost tot op 't nulpunt verkleumd, lans slecht begaone sneiwegen vothompelden en waaraan dudelk te zain was dat ze nooit heur kost verdainen konnen; kerels dei opstopte vremde vizzen en vogels en goud zain laiten, pegelden 't land aof.

Summege minsken, dei ien smheet aan straot woonden, gaffen wat an dei soort kooplu bie deur, andern nait. Dei wat gaffen mouken daordeur nog al aan meer schojers.

Al dei landloopers kwammen oet stad of ander arme plaotsen, waar de zoogenaomde "openbaore laifdaodigheid" hou of de groote heeren ook mit witte kussensloopen bie hoezen lans bedelden, naotuurlk veul te kort schoot en waar ze nait lans veul regelmaoteger weg deur flinke börgelke armbesturen, deur warkverschaffing of ans wat, voldound oet de gemaintekast, ondersteund worden.

't Boetenwark was aofloopen, en 's mörgens ien de vrote, as alens nog stil was, kon je ien 't loug tusken 't haonegekraai deur, over 't ien de mörgenzun glinsternd en schitternd sneiveld àl aan heuren: flip, - flap, - flièp, - flop, - flap, - flièp, - flop, - flap, - flièp, - flop, -

Ze wazzen bie boeren dei nog nait mit 't mesien dursken, mit vlegel aan gang. Soms heurde je ook: rikketikke tåk; rikketikke tåk; rikketikke tåk; den wazzen ze aan 't schoonen mit waaier.

Baonvegen was 't nog nait aan tou.

Ien summege plaotsen wazzen ze aan 't vlasken of laiten ze van balvlenten, zooas de vraizen zeggen, mac-oadam kloppen.

't Was wel wat 'n harde dörsk, maor ien dei noodstalen verdainden arbeiders toch nog 'n eerlk stuk brood veur heur hoesholng.

't Was winter.

Leeuwertjes, mit topkes op kop, en vinken worden al zoo mak, ze laipen tusken hoezen ien stroaten om. Blauwmaiskes en ander leutje spitsbekte vogeltjes, zochten ale scheurkes en bōrstjes ien boombast nao, ze klommen om raiten tou, om aier van spinnen, tieken en ander ontuug, op te zammeln.

Ook grieze kraaien en witbekte rouken, worden zoo mak en breitaol dat je konnen ze aost nait langer wegkuzen; ze pluusden ale askedobben nao en houlen heur veul op bie mizzen en boerenbounposten.

De enkele aoksters dei der toehillen, wazzen zoo steels en ondeugend, dat as 't minsken of kiender west haren, den zatten ze wel halftied ien 't perrzon of stonnen ien huk.

Veldwachters laipen aost mit kruus aan grond, 't ain'n stelen begunde al.

't Was winter.

En den ien krant, wat 'n advertensies oet alle houken en hōrtjes van Perrvenzie, van rederiekerskaomers mit alerande naomen as: "Zonnebloem", "Altijd hooger", "Om hoog", "Steeds hooger", "Nog hooger", B.L.A.W.I.O.D. en G.E.K.I.O.D., met dikke stippen tusken ale letters.

Wat 't eerste betaikend is zoo makkelk nait te raoden, ze mainen der mit: "Beschaoving lans aangenaome weg, is ons doel". 't Tweide bedud: "Gezondhaid en Kunst is ons doel".

I.O.D. is altied "Is ons doel"; is leste letter 'n S, den bedud" 't Streven.

Zai gaffen tweede Midwinterdsdag altmaol 'n openlieke veurstelling mit kemediestukken, as: "de Schipbreuk der Medusa" of

"de ondergang van Heculanum en Pompeji door de Vesuvius", mit – nao aofloop bal.

Koepers en smeden mouken sliepstainen al ien order om scheuvels te sliepen veur kwaojonges en leutje wichter dei heur op 't sneikwaxsel ien graften en wiede neigraoven slooden ien 't swait laipen. Ze schriipten mit arms en bainen net als kladdermeulens.

Ale klokken rouken van slag omdat 't smeer stierde.

't Was winter.

En hou ston 't mit 't groot daip, vraag ie? Dei har al mooi dicht legen mit ordènelk sneikwalsteries, maor stombooten haren boudel weer haidal kepot jacht; landjevaorders, dei der nou ook deur konnen mit twei en drei peeren veur 't schip, haren 't sol nog veul wieder maakt en deurdat ziel stroomde ondertied dat ter 'n dik stuk wiend vloog, kwammen hier en daor braide iesdammen van schollen en groote open rakken, dei joe mit heur donker kabbeld waoter zoo oetdaogend aankeken.

Elk was glèn op dei booten, maor wat zol je der aan dou. Kap-tains maotigden heur 't recht op 't ies haidal allèn aan en laiten 't minsken aanzain dat ze 't ies, waar doezenden pelsair van hemmen en kost op verdainen konnen, as 't 'n beetje deurvvoor, mit groote onkosten en zunder verdainst, eksprès vernailden.

Gemainteverordeningen wazzen der nog nait op, maor dei zollen der mit zukke handelwiezen van schippers, wel gauw op komen.

't Was Vrijdag, 't kon nog ien order komen tegen Zondag, as wiend maor wat leggen ging, want lucht schoonde al aof en 't begunde meer te vraizen.

Zaoterdaogs laip ter al 'n enkele; kastelains worden metwōrsten kwiet en baonveggers gooiden stainen en grint, dei boetenlougster schoulkieder op daip gooid haren, der aof, en stopten bozzen stroo ien 't ies bie open rakken; dat mutte altied nog wat.

Op summege steeën mōs je aan kant ien raiten lans kraben of haidal van 't ies aof; 't was bōt gevaorlk ies.

Heeren oet stad, mit gekleurde mutsen op, korte boksems aan en opstopte kuten, haren al naor Zoltkamp en overall hen west, net of ze der 'n neudege bōsschop haren, dat ze der absluut wezen mōzzen. 'n Enkele har hakken al ais spould en mōs mit natte krōs naor hoes, maor 't scheen niks aof te schrikken veur ander waoghalzen.

Dei eerappels nait goud ondertdekt har, har al zuiten.

't Was winter.

Jao, 't was winter; as ie dat ans nait wizzen of vuilen konnen, den kon je 't ook nog wel zain ien 't kaomerke van vrouw Kamphoes, aan heur dreikleurde trien. Dei zat nou toch schier ien 't vuur zoo kleumsk was he.

Vrouw Kamphoes wol hom ans volstrekt nait ien 't binhoes waiten, omdat he wel ais mit 'n glenne spatter aan hom, op beun vlaigen en kon mank tōrf en ze was zoo stomme bōt bang veur brand.

Maor heur dochter Graitje, har mit dizze kolle zoo 'n medelieden mit 't dair en mouder durs heur nait te slim tegenkomen. Graitje was maor swakächtig en heur ainigst overbleven dochter van vief kiender, drei zeuns en ain dochter haren lank kwonnen en wazzen maist wozen sturven. 't Was ans 'n flink oetgruid levendig aorig wicht dei Graitje, mit naotuur te baot, ze har 'n nuver gezicht, licht haor, blauwe oogen, pōlle arms en 'n vel zoo blank en deurschienend as pastelein, mit 'n mooi rood kleurke op wangen.

Heur plaotske was ien 't houkje bie 't glas. Zun was zoo goud veur heur, zeeën ze, en dat trof nog al want heur glas keek ien 't

zuden op, krek mit 't gezicht op 't daip.

Veur 't overge was 't kaomerke nait groot, maor zai konnen 't er wel ien op, en 't was ter ver van onnuur, daor zörgde Graitje veur. Ale mörgens hemmelde ze boudel op, stubte alens even aof mit poesbèzem en schrobte stainen flouer twei keer ien week, je zollen der wel zoepenbrei van deel luzzen.

Op bössem stonnen achter 'n rim, vair groote blauwe tellers, daor harn kooplu ien oldheden al vaak 'n bult geld veur boden, ainlk veul te veul dat zai ze aost langer hollen konnen.

Vrouw Kamphoes wol ze nait verkoopen, heur ootje har heur ze zulf bie 't starven geven en heur der mit trildergerge stem bie zegt: dat ze mōs ze altied en altied bewaoren as 'n aandenken aan heur.

Vrouw Kamphoes was der den ook slim mal mit, gain ain mog ze schoonmaaken as zai zulf; ze verkōfte ze nait en was al bang as ze weer van dei kooplu zag. Dei saoraoze kerels konnen heur dei gehechtheid nooit begriepen, deden niks as alens tak-sairen en wazzen zoo driest en onversounlk iendrigerg, ze laipen vōt maor aan 't vuur tou.

Tusken glaozen, onder spaigel, was 'n spaigeltaofeltje waor 't zundaogse thee-goud op ston mit 't paitereulielampke ien 't midden. 'n Hekje, mit vergulde knopkes op houkpaoljes mōs oppāzen dat dat spul der nait bie ongeluk aofstreken worde.

De tinkast, ien 't broene schot was ook goud veurzain. Aan dat schot hongen twei berookte schilderijen van Genovevao; ien 't aoling houkje, naogenog ien duustern, hong 'n stoukluk, waorvan slinger haitied tegen 't helderwitte gedientje aansloug, dat ter over hong.

Aan rechterkant van tinkast ston 'n punterke mit vijf schilderijen van schoupretten der boven en 'n zulfgemaakt houpeletje houl wacht ien houk.

't Licht moorde heur deur twei leutje gezichtjes mit 'n hail bult sangen verweerde en scheurde roetjes, ien 't kaomerke.

De kepotte roetjes worden hier en daor bie 'n kander hollen mit leutje stukjes stopvarf, waordeur 't nou, ien winter nog, leek of ter spinnen midden ien heur web zatten.

Op taovel was aan 't ain end 'n schoone schuddeldouk oetspraaid en op 't ander end lag op 'n lapke zink ien 'n knoedeltje 'n onnure, naost 'n slaif daor ze sums knolpot, dei aan haolstuk over 't vuur hong te sokeren, mit omruierden.

'n Kromstaold törfbielje mit mooie krolletters, waor je oet lezen konnen dat he ekspres maakt was bie 't trouwen van vrouw Kamphoes, hong mit 't heerdvegetje en mōtschop aan dezulde blankschuurde dikke iezern knop aan kant van heerd.

Ien houk van heerd, dei van blauwe esterkes mit schipkes, bloumkes, pirtjes en goud der op, opzet was, zat kat mit oogen op gloep te spinnen.

Op plaut lag altied 'n vlent dei Graitje 's nachts op ber aan vouten kreeg.

Blauwwitte gediennen, helder as wien, mit netjes oetpluuste franonie, mouken dat 't ien kaomerke altied zoowat halfduuster was en knolpot zörgde díz keer veur 'n knollucht ien 't haile hoeske.

Krek ien 't midden boven deur haren ze 'n weerwikkertje, 't was 'n hoeske mit twei deuren ien gevel. As 't mooi weer woren wol kwam der 'n wiefke boeten, en lelk weer den kerel mit parreplu op en boksem omhoog. 't Ston nou op dreugen mit dei nooroostewiend.

wordt vervolgd

Nieuw verschenen boeken

- Titel:** **Op Hoog Niveau, wandelen op Friese zee- en binnendijken**
Auteur: Bauke Boersma
Uitgever: Friese Pers Boekerij BV
ISBN: 90.330.112.3.9
Prijs: f 24,50 (voorzien van routekaarten en foto's)
Bijzonderheden: Beschrijft de cultuurhistorie van het dijken gebied in Friesland.
- Titel:** **Het grasgroene Groningen**
Auteur: Derwin Schorren
Uitgever: Profiel Bedum
ISBN: 90.5294.191.2
Prijs: f 55,- (244 pagina's)
Bijzonderheden: Beschrijft de dichter en schrijver Jan Boer.
- Titel:** **De gemeente Slochteren tijdens de Tweede Wereldoorlog**
Auteur: K.G. Bos
Uitgever: Culturele cie. Slochteren/ Profiel Bedum
ISBN: 90.5494.173.4
Prijs: f 40,- (178 pagina's, geïllustreerd)
Bijzonderheden: Bevat veel foto's en overheidsdocumenten.
- Titel:** **Lutjebosch: Twee eeuwen boerenbestaan op het Groninger platteland**
Uitgever: Regio Project Groningen
ISBN: 90.5028.143.5
Prijs: f 39,95 (gebonden uitgave, 144 pagina's)
Bijzonderheden: Fotografische herdruk van schetsboeken van een bewoonster van Lutjebosch, een monumentale boerenplaats achter de Wad dendijk tussen Usquert en Uithuizen.
- Titel:** **Marnememories 1 en 2**
Auteur: J.S. van Weerden
Uitgever: Historische kring De Marne
Prijs: f 55,-
Bijzonderheden: Bevat naast niet eerder uitgegeven historische Marnememories ook de eerder uitgegeven verhalen van meester Van Weerden.
- Titel:** **Tot gemak van den reisenden man. - Met de trekschuit van Groningen naar Warffum. -**
Auteur: Fons van Wanroy (docent Nederlands Werkman College Groningen)
Bijzonderheden: Bevat 144 pagina's met verhalen, anekdotes, tekeningen en foto's en beschrijft de geschiedenis van het personenvervoer per trekschuit in de provincie Groningen en de tocht van de stad Groningen naar Warffum in het bijzonder.

Winsum in wandelpas

Daniëlle Bekkering en Ina Mennink, Winsum in wandelpas. Drie routes langs de rijke historie van Obergum, Winsum en Bellingeweer. Gemeente Winsum en SWW Actio; [Winsum], [2000]. 16 p., krt. Te koop in het VVV-kantoor Winsum (f 2,50).

Is Winsum een wandelgids waard?

Zijn er genoeg bezienswaardigheden en pittoreske plekje om een toerist met culturele of historische belangstelling op pad te sturen met een aanbevolen wandelroute zonder dat hij of zij na afloop teleurgesteld zegt:

“Is dat nou alles?”

Als we kijken naar oude foto's van Winsum, dan zijn er in de afgelopen eeuw heel wat karakteristieke panden gesloopt of liefdeloos gemoderniseerd, heel wat beeldbepalende bomen gerooid, heel wat pittoreske plekje door tekentafelnieuwbouw bedorven. Met name het dorpsplein en de beide Hoofdstraten zijn hieraan ten prooi gevallen, evenals enkele fraaie oude boerderijen nabij de dorpskern. Voor het beantwoorden van de vraag waarmee dit stukje begint moeten we echter niet kijken naar al het moois dat verdwenen is, maar naar het fraais dat er nog over is. Daarvan heeft men, ondanks de moderniseringsdrift, nog wel genoeg overgehouden om in Winsum één of meer interessante wandelingen te maken. Ook het gemeentebestuur is die mening toegedaan en heeft de aanzet gegeven tot Winsum in wandelpas, dat opvallend genoeg werd uitbesteed aan een recreatie- en toerismebureau uit het Westerkwartier. Al tien jaar eerder was er overigens een wandeling door Winsum-Obergum in boekvorm verschenen, en wel als onderdeel van de beroemde AVRO-serie Ontdek je plekje.1

De samenstellers van Winsum in wandelpas beschrijven drie wandelroutes met elk een eigen thema: 'Wonen op wierden', 'Welvaart in Winsum' en 'Bedrijvig tweelingdorp'. De laatste twee thema's lijken willekeurig op de wandelingen geplakt: het zou niet opvallen als de tweede wandeling 'Bedrijvig Winsum' en de derde 'Welvarend tweelingdorp' zou heten. De eerste wandeling voert inderdaad langs de wierden van Bellingeweer, Ripperda, Winsum en Obergum. Aan Obergum worden maar liefst twee wierden toegeschreven, waarschijnlijk in navolging van wat Louwrens Hacquebord schrijft in Winsum, Gedenkboek 1982 op p. 22. Indien we al van een tweede Obergumer wierde (ter plaatse van de Oosterstraat) mogen spreken, dan zijn er volgens Hacquebord verschillende redenen te bedenken voor het ontstaan daarvan: dat de oude wierde van Obergum 'onvoldoende ruimte bood' is een veel te simpele voorstelling van zaken. Ook elders in het gidsje staan dingen die óf gewoon niet kloppen óf veel te ongenueanceerd zijn. Zo wordt bijvoorbeeld

gezegd dat Winsum en Obergum aan de monding van de Hunze liggen, dat dorpen vroeger werden

gebouwd op wierden (terwijl de oudste nederzettingen op oever- en kwelderwallen liggen en men pas naderhand wierden begon op te werpen), dat er in Winsum al in 600 v. Chr. handel werd gedreven, dat alle vier de gebroeders Ripperda rond 1580 sneuvelden tegen de Spanjaarden. Elders is men veel te algemeen. Bij een themawandeling 'Wonen op wierden' verwacht je toch iets meer informatie dan één alineaatje op blz. 2 met de mededeling: "ten tijde van de stijging van de zeespiegel werden wierden opgeworpen". Uiteraard kan van een wandelgids niet worden verwacht dat het een diepgravende studie over de geschiedenis van een dorp of streek bevat, maar een korte historische schets (zoals het Ontdek je plekje-boekje wél heeft) zou de bezienswaardigheden voor de geïnteresseerde wandelaar een stuk meer met elkaar in verband brengen. Nu blijft het vooral bij een opsomming van interessante gebouwen, leuke plekje en allerlei wetenswaardigheden, maar je krijgt geen idee hoe Winsum-Obergum is ontstaan en zich heeft ontwikkeld tot wat het nu is. Ook de kleine details kloppen niet altijd. Er worden twee verschillende stichtingsjaren genoemd voor het Dominicaner klooster (1275 en 1278), terwijl de literatuur eensgezind 1276 vermeldt, en de gemeentelijke herindeling zou in 1991 hebben plaatsgevonden, terwijl de inwoners van de opgeheven gemeenten Adorp, Baflo en Ezinge wel beter weten.

Omdat de drie wandelingen elkaar deels overlappen, worden enkele vaker voorkomende items (Geert Reinders, adellijke borgen, Herberg De Gouden Karper en de kerken van Obergum en Winsum) in een apart hoofdstukje iets uitgebreider besproken. Bij andere onderwerpen wordt echter per wandeling verschillende informatie gegeven: zo lezen we bijvoorbeeld op wandeling 1 andere dingen over De Boog dan op wandeling 3. Te prijzen is het opnemen van een literatuurlijst: een voorbeeld voor

Nieuw verschenen boeken

andere wandelgidsjes. Dat bij 'Kerk en klooster te Winsum' van W.J. Formsma staat: "uitsluitend te leen bij de Openbare Bibliotheek", terwijl dit gewoon een van de hoofdstukken is uit Winsums verleden van 1957, nemen we dan maar voor lief. Vreemd is dat de Historische Vereniging Winsum-Obergum in het colofon alleen onder 'Illustraties' wordt vermeld, ondanks dat twee bestuursleden veel informatie hebben aangedragen en ook een conceptversie van het wandelgidsje grondig hebben herzien. Uiterlijk is Winsum in wandelpas goed verzorgd: twee prettig leesbare lettertypes (routebeschrijving in gewone letters en informatie over bezienswaardigheden cursief), een handige flap met plattegrond waarop de drie wandelroutes staan aangegeven en veel foto's, bijna allemaal in kleur, waaronder enkele mooie detailfoto's. Soms is het formaat van de foto te klein in verhouding tot het afgebeelde. Wat moeten we met afbeeldingen op postzegelformaat van het dorpsplein, het gemeentehuis of het Winsumerdiep met de Jeneverbrug (met ongunstige lichtval)?

Winsum in wandelpas beschrijft op een erg beknopte, maar meestal adequate wijze de belangrijkste gebouwen en andere bezienswaardigheden, onder andere het VVV-kantoor, het gemeentehuis, de twee kerken, de twee molens, de wierden, de Joodse begraafplaats, een enkel woonhuis en van de recente bouwkunst het wooncomplex voor senioren in De Brake. Een toerist die even twee uurtjes in Winsum wil doorbrengen, heeft hier waarschijnlijk genoeg aan. Wat ik echter heb gemist is aandacht voor de typische kenmerken van diverse soorten woonhuizen. Hierbij valt te denken aan de huizen van gegoede burgers aan de Hoofdstraat vanaf de 18e eeuw, aan arbeiderswoningen uit de 18e en 19e eeuw in Oosterstraat, Schoolstraat, Havenstraat en Molenstraat, aan het rond 1930 gebouwde buurtje rond de Wigbolt Ripperdastraat, aan de jaren-zeventig-bouw rond de Potvenne in contrast met De Brake, enzovoort. Naar mijn smaak is er ook onvoldoende aandacht voor kenmerkende details waar je zonder gids gemakkelijk aan voorbijloopt. Waarom bij het noemen van het opblazen van De Boog in mei 1940 niet vermeld dat dit op een gevelsteen staat afgebeeld? Waarom niet gewezen op de oude zijmuren hier en daar in de Westersstraat, of op de putjes in de beide Hoofdstraten waarin tot voor kort de palen voor de Beestenmarkt in werden geplaatst? Mijn idee is dat veel wandelaars met cultuurhistorische interesse die door een onbekende stad of een onbekend dorp lopen, het prettig vinden om gewezen te worden op dit soort weinig in het oog springende details, waarvoor ze soms echt even goed moeten kijken of een beetje puzzelen. Zo voelt de wandelaar zich nog een klein beetje 'ontdekker' van een stukje steden- of dorpschoon, in plaats van alleen maar hapklare standaardbrokken uit een gidsje gevoerd te krijgen. In dit opzicht bevat het Ontdek je plekje-boekje, al is het minder fraai verzorgd, mij beter dan Winsum in wandelpas.

■ Anton Rinzema

1. J.G. Croné, *Ontdek je plekje 5. School/ Utrecht, 1990*, p. 68-72. ISBN 90-6590-455-7.

Titel: De Franse tijd in Ubbega
Auteur: Ir. J.G. Bakker (oud-wethouder voormalige gemeente Adorp)
Uitgever: Historische Kring Ubbega
Prijs: f 24,50
Bijzonderheden: Beschrijft de Napoleontische tijd in Adorp, Sauwerd en Wetsinge en de voorbereidingen voor een bezoek van Napoleon dat uiteindelijk niet doorging.

Titel: De Geschiedenis van Leek
Uitgever: Historische Kring gemeente Leek
Prijs: f 59,95 (gebonden uitgave, 275 pagina's, 200 illustraties)
Bijzonderheden: Beschrijft de geschiedenis van Leek tussen 1525 en 2000, waaronder vervening, scheepvaart en de Joodse gemeenschap.

Titel: Een koninklijk gebaar - Hofleveranciers in Nederland -
Auteur: M.R. van der Krogt
Uitgever: Europese Bibliotheek Zaltbommel
ISBN: 90.288.1541.4
Prijs: f 39,90 (gebonden uitgave, 128 pagina's, ruim geïllustreerd)
Bijzonderheden: Beschrijft ontstaan en ontwikkeling van het predikaat 'Hofleverancier' en diverse wapenborden (met lijst van hofleveranciers anno 2000).

Titel: De schoonheid van het detail - De Amsterdamse School in de provincie Groningen -
Auteurs: Jikke van der Spek en Marne de Jong
Uitgever: Regio Project Groningen
ISBN: 90.5028.150.8
Prijs: f 39,95
Bijzonderheden: Beschrijft een aantal gebouwen uit de periode van de Amsterdamse School (1864-1940) in Stad en Ommeland.

Titel: Boerderijenboek Oude Groninger Veenkoloniën
Uitgever: Regio Project Groningen
Prijs: f 184,95
Bijzonderheden: Beschrijft de ontstaansgeschiedenis van Borgercompagnie, Tripscompagnie, Kalkwijk en Kleinemeer en circa 190 boerderij en met veel oude foto's.

Titel: Molens in Groningen in oude ansichten
Auteur: W.O. Bakker
Uitgever: Europese Bibliotheek Zaltbommel
ISBN: 90.288.0042.5
Prijs: f 34,50 (80 pagina's, 4e druk)

Joodse families in Winsum in het begin van de 19e eeuw

In het vorige artikel over de joden in Winsum in de 18e eeuw zijn drie joodse families genoemd. Het waren de families van Izaäk Marcus van Berg, Izaäk Nathan de Vries en Elias Oeser, die zich respectievelijk in 1774, 1797 en 1802 in Winsum of Obergum hadden gevestigd. Ik maak daarbij geen onderscheid tussen Winsum en Obergum, maar ik heb wel de indruk dat de meeste joodse families in Obergum hebben gewoond. In dit artikel bespreek ik de Franse tijd, tot ongeveer 1814. In deze tijd begint zich in Winsum een Joodse Gemeente te vormen. Het was een turbulente periode die ook zijn stempel drukte op het Hogeland, destijds omschreven als Ubbenga (waaronder Adorp en Winsum) en Halfambt (waaronder Obergum)

Wijzigingen in de burgerlijke stand tot 1810

In de periode tot 1810 vonden er volgens de burgerlijke stand binnen de joodse gemeenschap enkele wijzigingen plaats.

- De eerste wijziging betreft het huwelijk van Benjamin Izaäks van Berg, de eerste joodse jongen die in 1776 in Winsum werd geboren. Hij trouwde in 1802 op 28-jarige leeftijd met ene Jutje Freerks. Ze kregen een dochtertje Mendeltje, dat in november 1803 in Obergum werd geboren. Jutje Freerks overleed een jaar later, in 1804. In 1805 ging Benjamin met zijn dochtertje naar Groningen, om te hertrouwen.

- In 1808 overleed Benjamin's grootvader Marcus Sekkel van Berg in Obergum. Hij was blijkbaar na de dood van zijn vrouw uit Loppersum naar Winsum gekomen.

- In dat jaar vestigde zich ook de 48-jarige slager Levie Lazarus de Vries met zijn 29-jarige vrouw Kaatje Samuels in Winsum. Zij hadden een paar jaar in Garnwerd gewoond, waar hun dochtertjes Ester Levies en Sara Levies waren geboren. Daarna waren ze verhuisd naar Sauwerd, waar ze een dochtertje Eltje Levies kregen. In Winsum werd het gezin in 1809 uitgebreid met Rachel Levies.

- Koopman/slager Izaäk Berends de Jong kwam naar Obergum en trouwde in 1810 met Anna Izaäks van Berg. Ze bleven in Obergum wonen.

De joodse bevolking van Winsum in 1810

In 1810 woonden er vijf joodse gezinnen in Winsum, tezamen achttien personen. Vooraf een kanttekening. De Burgerlijke Stand, waaraan de gegevens zijn ontleend, registreert alleen geboorten, huwelijken en overlijden. Verhuizingen werden tot ongeveer 1850 niet vastgelegd. Zodoende kunnen er meer joodse families in Winsum hebben gewoond, waarvan we het bestaan niet weten. Een voorbeeld is Haiman Izaäks van Berg, die niet in de Burgerlijke Stand van Winsum staat vermeld. Hij

is bekend omdat zijn naam voorkomt op een bewaard gebleven lijst van verstrekte vergunningen aan venters in het Westerkwartier. De samenstelling van de families was als volgt:

- Izaäk Marcus van Berg en zijn vrouw Leentje Benjamins van Zanten.

- Izaäk Berends de Jongen en zijn vrouw Anna Izaäks van Berg.

- Izaäk Nathans de Vries en zijn vrouw Frootje van der Kamp en hun kinderen Comprecht, elf jaar, Frouwke, acht jaar en Nathan, vier jaar. In 1810 kregen ze een zontje Haiman.

- Elias Oeser en zijn vrouw Rachel Philippus Levie.

- Levie Lazarus de Vries en zijn vrouw Kaatje Samuels en hun dochtertjes Ester, negen jaar, Sara, zeven jaar, Eltje, vier jaar, en Rachel, één jaar oud.

Invloed van Lodewijk Napoleon

De Bataafse Republiek, die in 1795 is ontstaan, draaide op voor de oorlogsverliezen van stadhouder Willem V. De republiek werd gedwongen grote sommen geld op te brengen als schadevergoeding. De Fransen lieten de legering van de Franse troepen in ons land betalen en vroegen een toenemende bijdrage voor de financiering van de Franse oorlogen. In 1806 werd Lodewijk Napoleon, een jongere broer van Napoleon Bonaparte, benoemd tot koning van Holland (een zet van de keizer om de druk op Holland te vergroten). De verminderde aanvoer van goederen door de handelsblokkade leidde tot een aanmerkelijke landelijke welvaartsdaling. Die gemiddelde welvaart was al niet groot. Onvoorstelbaar was de armoede in die tijd. Ik heb wat getallen uit 1795. Van de Amsterdamse bevolking was 36 % aangewezen op de bedeling. Voor joden was het cijfer nog aanmerkelijk hoger. Van de Portugese joden werd 54 % bedeed en van de uit Duitsland afkomstige joden zelfs 87 %. Voor de bedeling moest men zich richten tot geloofsgenoten. In het tijdschrift Studia Rosenthaliana staat in januari 1971 over de heersende joodse opvatting over armenzorg geschreven: "Overall ter wereld waar joden wonen hebben deze zich steeds toegelegd op het bewijzen van weldadigheid, dat naar joods inzicht geen genade of vriendelijkheid is, maar onafwijsbare plicht en recht". Het is duidelijk dat men in die tijd, waarin zoveel mensen van de bedeling leefden, niet stond te trappelen om vreemde joden te omarmen.

Lodewijk Napoleon nam een aantal maatregelen die hier niet onvermeld mogen blijven. In maart 1809 werd een Koninklijk Besluit van kracht, dat bepaalde dat buitenlandse joden zonder middelen van bestaan uit het koninkrijk verwijderd moesten worden, ter wille van de ingezetenen Israëlieten. Als argumenten werden genoemd: "Om den staat van vernedering en armoede waar in zich het gros der Israëlieten bevindt, te doen ophouden" en "de armenkassen voor dezen vrij te houden". Lodewijk Napoleon deed voortdurend pogingen om de uit vrijwilligers bestaande milite uit te breiden. In dit verband richtte hij een Joods Corps op dat uit twee bataljons van 883 soldaten bestond. Maar het lukte niet om voldoende rekruten te krijgen, zelfs niet toen joodse wezen en steuntrekkers gedwongen werden deel te nemen en in 1810 hield het Corps op te bestaan.

Een andere maatregel hield in dat het onderwijs onder staattoezicht werd gesteld. Daardoor werden de gemeentelijke overheid

verantwoordelijk voor het lager onderwijs en moesten leerkrachten en lesroosters aan een aantal eisen voldoen. Dit gold uiteraard ook voor de joodse scholen, waarvan het lespakket grotendeels bestond uit godsdienstige vorming en het leren van Hebreeuws. Voor joodse scholen in steden als Groningen betekende dit onder meer dat godsdienstige vorming deels plaats moest maken voor algemene vakken en dat het gebruikelijke jiddisj, een variant van het Duits, niet meer in schooltijd mocht worden gebruikt. Wat betreft de kerkgenootschappen stelde Lodewijk Napoleon in 1808 het Ministerie van Eredienst in, daarbij ging men ervan uit dat medezeggenschap van de overheid in het bestuur van kerken vanzelfsprekend was. Voor de joodse bevolking werd een soort van kerkgenootschap ingesteld, de Opperconsistorie der Hollandsche Hoogduitse Israëlitische Gemeenten in het Koninkrijk Holland. Dit betekende onder meer dat de vrijheid om een Joodse Gemeente op te richten aan banden was gelegd. Het Opperconsistorie kwam organisatorisch aan het hoofd te staan van arrondissementen, die Joodse Gemeenten overkoepelden. Zo'n arrondissement was Groningen. In 1809 begon men het aantal leden per Joodse Gemeente te inventariseren. De Joodse Gemeente Obergum gaf zich toen op met tien leden.

De Joodse Gemeente Obergum

We kunnen aannemen dat de Joodse Gemeente in 1809 reeds bestond of werd opgericht. We weten echter dat er in 1810 vijf volwassen joodse mannen, evenveel joodse vrouwen en acht joodse kinderen in Winsum woonden. Dit was te weinig voor lokale erediensten want het joodse geloof stelt als voorwaarde voor een joodse eredienst, dat minimaal tien mannen in samenkomst bijeen zijn. Men spreekt dan dat Minjan is bereikt. Tot de volwassen mannen behoren ook jongens die na hun dertiende verjaardag Bar Mitswa hebben gedaan, een geloofsgetuigenis te vergelijken met de belijdenis in protestante kerken. In 1810 woonden er vijf volwassen mannen in Winsum. Het oudste jongentje Comprecht Izaäk de Vries was toen elf jaar oud en kon niet voor de Minjan worden meegeteld. In de naburige dorpen als Sauwerd en Garnwerd woonden in 1810 geen mannen van joodse afkomst. In Baflo wel, daar woonden de slagers Hartog Benjamins van Zanten (63) en Levi Abrahams van Hoorn (18) met hun gezinnen en dat bracht het aantal mannen voor een eredienst in totaal slechts op zeven personen.

Joden in Noordwest Groningen

Meer gegevens over de joodse bevolking in de omgeving van Winsum vond ik in de catalogus bij de tentoonstelling van het Rijksarchief 'Joden in Groningen', uitgegeven in 1971. In deze catalogus staan de bevolkingscijfers voor het jaar 1809 vermeld. Er woonden toen trouwens meer joden in de provincie dan ik dacht, in totaal 1718. Het merendeel woonde in Groningen (510) en in plaatsen in het zuiden van de provincie als Oude Pekela (190), Veendam (163) en Wildervank (71). Ook in andere wat grotere plaatsen woonden meer dan vijftig joden, zoals in Winschoten (150), Appingedam (106), Delfzijl (55) en Hoogezand (67). De overige joden woonden verspreid over de provincie, met een verhoudingsgewijs kleine joodse populatie van 64 personen in de dorpen in het noordwesten. In Adorp 6, Eenrum 20, Ulrum 8, Baflo 6, Kloosterburen 0, Warffum 0, Bedum 3, Leens 10 en Winsum 11.

De getallen wijken deels af van de gegevens uit de burgerlijke stand. Opmerkelijk is het grote aantal joden in Eenrum en het

ontbreken van joden in Kloosterburen en Warffum. Gezien de cijfers zou men verwachten, dat niet Obergum maar Eenrum was opgegeven als Joodse Gemeente. De vraag of rond 1810 al joodse erediensten in Winsum en/of Eenrum hebben plaatsgevonden, kan naar mijn mening positief worden beantwoord. Zeker niet wekelijks, maar bij bijzondere gebeurtenissen als een huwelijk en overlijden zullen familieleden en kennissen uit naburige dorpen en uit de stad Groningen de Minjan hebben 'volgemaakt'.

Levensomstandigheden in de periode van 1810 tot 1814

Deze periode lijkt in de geschiedenis soms onderbelicht. In 'Winsum, gedenkboek 1982' (redactie Dr. W. J. Formsma) gaat men bijna geheel aan deze periode voorbij. Hij schrijft: "De Franse tijd is blijkbaar niet zo slecht geweest voor de dorpen: heel wat bedrijfjes zijn in die tijd opgericht en vooruit- en achteruitgang en stabiliteit houden elkaar in evenwicht. In de landbouw gaat het goed". Ik denk dat Formsma alleen aandacht geschonken heeft aan statistieken van handel en nijverheid. De levensomstandigheden in de Franse tijd doen mij echter denken aan wat de ouderen onder ons in 1940-1945 hebben meegemaakt. In de jaren 1810-1814 heerste evenals 140 jaar later angst. De Franse geheime politie was actief en alert op smokkelwaar en reizen was een tijdspanne alleen mogelijk met vergunning. Bij de inlijving in 1810 van het Koninkrijk Holland bij Frankrijk werd de militaire dienstplicht, de conscriptie, ingevoerd. In drie jaar tijd werden 28000 'Nederlandse' jongemannen onder de wapenen geroepen. Aan de bekende Russische veldtocht van Napoleon deden in de Grande Armee 16.000 Nederlandse dienstplichtigen mee, waarvan er meer dan 15.000 sneuvelde. Hoeveel jongens uit Noordwest Groningen zijn er gesneuveld?

Interessant in dit verband is het boekje *De Franse Tijd in Ubbe-ga* van Ir. J.G. Bakker uit Sauwerd, dat in oktober 2000 verscheen. Blijkbaar is in de voormalige gemeente Adorp het volledige archief behouden gebleven. In deze uitgave komt de oorlogsinvloed in de Franse tijd op de Commune Adorp duidelijk tot uiting. Een passage in het boekje viel mij op. Er bestond blijkbaar een heersende opvatting, dat 'vreemde' joden onbetrouwbaar waren. Ik citeer: "De oproepen om manschappen, paarden en materiaal werden steeds veelvuldiger en indringender. Dat gold ook voor de oproepen aan de veldwachters om zorgvuldig toe te zien wat er aan vreemd volk in de communes rondliep. Met name ook rondreizende kooplieden, in het bijzonder joden. Met omzichtigheid dienden de paspoorten en veiligheidskaarten gecontroleerd te worden. Joden met paspoorten, vaak uit Holland, werden gezien als rovers en oplichters, hun paspoorten moesten nauwkeurig worden nagegaan en hun negotie geïnspecteerd. Verdubbelde waakzaamheid moest in acht genomen worden voor alle personen zonder beroep en zonder middelen van bestaan, die ervan verdacht werden spionnen voor Engeland te zijn. Ook bedelaars, vagebonden en deserteurs dienden onverwijld te worden gearresteerd".

Het zal duidelijk zijn, dat de bestaansmogelijkheden voor joodse kooplieden/slagers, die buitenshuis hun boterham moesten verdienen, in de periode 1810-1814 uiterst moeilijk geweest moeten zijn. Wellicht heeft de handel in paarden, waar een grote behoefte aan was, hun leven financieel wat verlicht.

■ *Jan Regtien*

Doudestieds

Gebouw Kerkstraat

Het gebouw op deze foto heeft verschillende functies gehad.

Tot ongeveer 1932 was hierin de huisartsenpraktijk van dokter R.P. Brons gevestigd. Daarna kreeg het de bestemming van Groene Kruisgebouw en sedert 1966 is er het garagebedrijf van Oldenhuis (nu Warringa) in gevestigd. In vroeger jaren stond op deze plaats de bierbrouwerij van Keizer. Het gebouw stond aan de Munsterweg. De straatnaam werd in de zestiger jaren gewijzigd in Kerkstraat.

Foto: tjalk P. Wolters en L. Medendorp

Zoals op het schip is vermeld behoort het vaartuig toe aan P. Wolters en L. Medendorp. Zij onderhielden als beurtschippers een geregelde dienst tussen Winsum en de stad Groningen. Volgens een zoon van Wolters werd vrijwel alles vervoerd wat er vervoerd kon worden. De vader van P. Wolters, Kornelis, liet het schip bouwen op de helling van de gebroeders Sissing in Winsum in het jaar 1929. Het schip kreeg de naam "Nova", hetgeen betekent: Nieuw.

Het was het laatste schip dat op genoemde helling werd gebouwd. Daarna werden alleen maar reparaties aan schepen uitgevoerd.

De Nova heeft tot even na de Tweede Wereldoorlog gevaren.

Het ventje bij de stuurhut is Jan, de broer van Kees Wolters.

Jeneverbrug

Deze foto is gemaakt bij de Haven met de Jeneverbrug.

Op de plaats vóór de woning met schuur werd in de jaren 1924 /1925 het schildersbedrijf van de familie Enter gebouwd. Het bedrijf werd toen overgeplaatst vanuit de Schoolstraat. Het pand aan de Haven 1 staat er nog. De woningen links staan aan de Havenstraat met daarachter de molen "De Vriendschap",

gebouwd in het jaar 1801 door K. J. Pel. De molen is een achikante bovenkruier met stelling.

Hoofdstraat Winsum richting Bellingeweer

Deze ansichtkaart dateert uit het begin van de vorige eeuw. Op de foto ziet men de Hoofdstraat Winsum in de richting van Bellingeweer. De kaart werd op 17 december 1910 vanuit Winsum verstuurd naar Drachten en was als volgt geadresseerd: "Aan mej. G. Hoekzema p/a Den Heer Van der Meulen, Dragten". Drachten werd toen nog als Dragten geschreven. Zonder verdere straatnaamaanduiding kwam de kaart op het adres terecht.

De Boog met kleipraam

De Boog in Winsum. In het Winsumerdiep een kleipraam op weg naar één van de steenfabrieken. Het pand bij de Boog is van juwelier Datema (nu Pannekoek). Het winkelpand werd in mei 1940 ernstig beschadigd bij het opblazen van de Boog door Nederlandse militairen. In de gevel van het herbouwde pand is een herinneringssteen aangebracht. De foto is van oktober 1938.

Schoolstraat

Wie vanuit de Oosterstraat in Obergum de Schoolstraat in gaat, ziet aan de linkerkant van deze straat een vrij lang huis staan. In dit huis oefende Rudolf Enter Sr. zijn schildersbedrijf uit, tot de jaren 1924 / 1925. Toen werd het bedrijf verplaatst naar het pand Haven 1, nabij de Jeneverbrug. In de tijd waarin deze foto is gemaakt werd de elektriciteit nog bovengronds aangevoerd, gezien de paal waaraan de elektriciteitsdraden waren bevestigd. De foto dateert uit het begin van de vorige eeuw.

Hoofdstraat / Ossegang

Deze foto is genomen vanuit de Hoofdstraat Winsum en toont ons enkele oude huisjes op de hoek Hoofdstraat - Ossegang. De woninkjes werden omstreeks 1925 afgebroken, waarna de straat werd verbreed. De naam Ossegang veranderde in Geert Reindersstraat. Ook de woning, waarvan links een deel te zien is, is er niet meer. De eeuwenoude lindeboom was een zogenaamde gerechtsboom, althans zo wordt er beweerd.

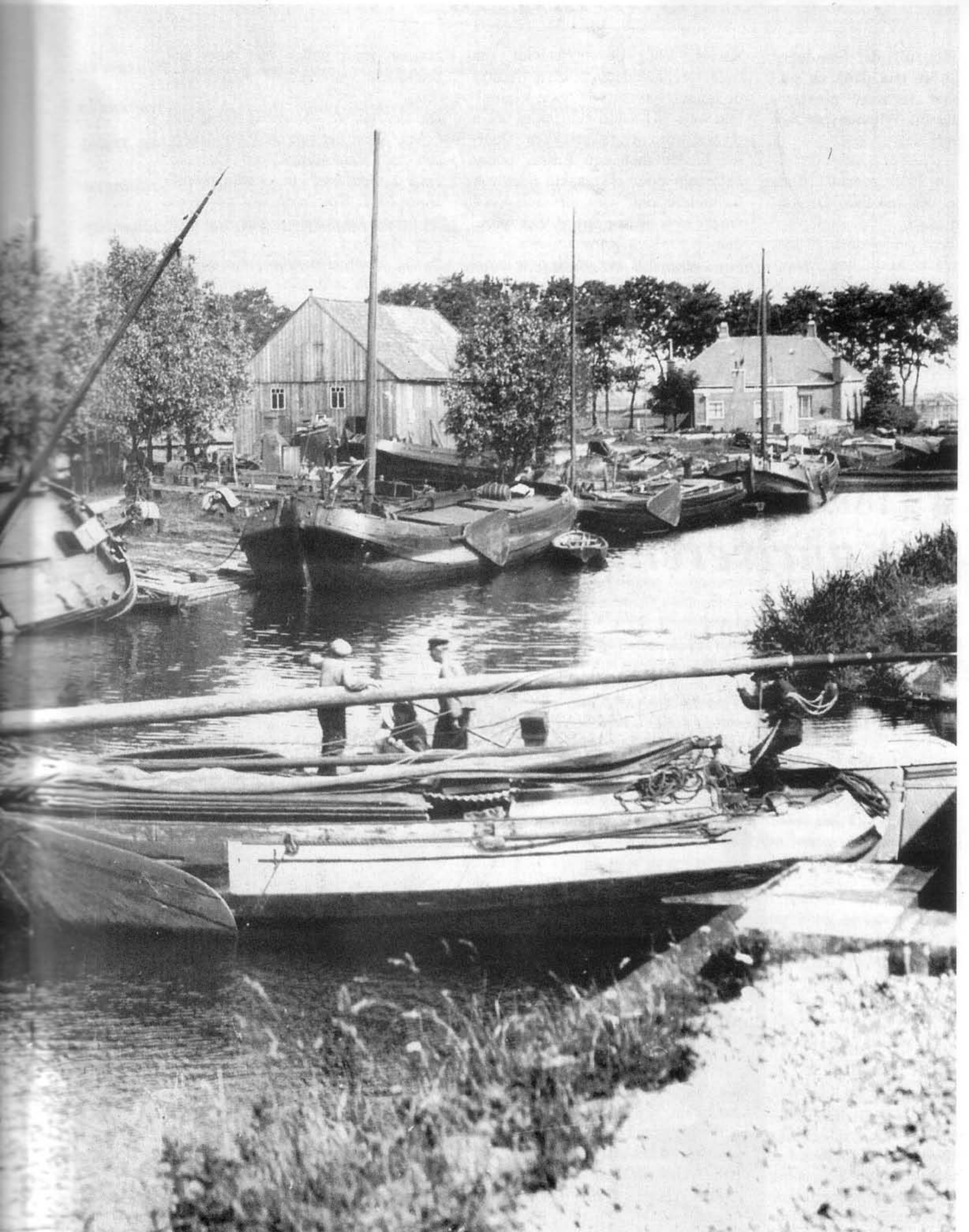

Scheepshelling

Deze foto is in 1918 gemaakt door de bekende Groninger fotograaf P. B. Kramer. Het tjalkje "De vier gebroeders", groot 25 ton, is van J. Zijlstra. Het vaart in het Winsummerdiep in westelijke richting en is zojuist onder de spoorbrug doorgevaren. Het is een houten schip wat te zien is aan de brede potdeksel en de sleuf in het boeisel op dekhoogte. Op de achtergrond zien we de scheepshelling van de gebroeders Sissing. Vóór de werfshuur zijn twee sleepshellingen. Achter de houten tjalk ligt de oude kanthelling waar het schip eenvoudig tegen de wal werd scheefgetrokken. Daartoe haalde men een ketting onder het schip door en maakte deze aan de andere zijde vast met een haak. Door twee lieren werd het schip dan op z'n kant getrokken om schoongemaakt en geteerd te worden. Bij de ijzeren boltjalk vooraan gebeurt dit met behulp van twee kraantjes. Het stenen gebouwtje achter dit schip deed dienst als tijdelijk onderkomen voor het schippersgezin. Later is op het terreintje daarachter een dwarshelling gebouwd, die nog wel bestaat, maar helaas niet meer gebruikt wordt.

Uit: De Bokkepoot van februari 1998.

De buurtvereniging Tuinbouwstraat is één van de oudste buurtverenigingen in Winsum en bestaat op 28 februari aanstaande 45 jaar. De vereniging omvat naast de leden wonend in de Tuinbouwstraat ook de leden wonend aan de Onderdendamsterweg 27 en 28, Haven en De Werf. De Tuinbouwstraat ligt in Obergum, ten Westen van de spoorlijn Groningen-Roodeschool en tussen de Onderdendamsterweg en het Winsumerdiep. De Tuinbouwstraat dankt zijn naam waarschijnlijk aan het feit dat er vroeger aan de oostkant van de straat volkstuintjes waren, ook ter plekke van de niet meer in gebruik zijnde dwarshelling. De huizen zijn gebouwd omstreeks 1920-1930. Sinds de oprichting houdt de vereniging haar jaarvergaderingen in het N.A. de Vriesgebouw, de voormalige synagoge, gelegen tussen de Schoolstraat en de Nieuwstraat en van 1879 tot 1934 eigendom van de Joodse gemeenschap in Winsum e.o.

Buurtvereniging 'Tuinbouwstraat'

Het ontstaan van de buurtvereniging

Op 28 februari 1956 werd in het N.A. de Vriesgebouw de eerste jaarvergadering gehouden. Hier werd het officiële bestuur gekozen. Het jaar daaraan voorafgaand was er een voorlopig bestuur in het leven geroepen. Initiatiefnemer voor het oprichten van de vereniging was de heer Harmannus Maring, geboren op 11 april 1898 en overleden op 5 januari 1993. Sinds 1942 woonde de

heer Maring met zijn gezin in Winsum; eerst aan de Tuinbouwstraat 5 en later, vanwege renovatie van de huurwoningen, aan de Nieuwstraat 20. Ter gelegenheid van het 20-jarig bestaan van de vereniging in 1976 heeft de heer Maring in een overzicht aan de buurtgenoten uiteengezet hoe de vereniging tot stand is gekomen. Hieronder volgt een gedeelte uit zijn brief: *..... "ondergetekende (H. Maring) was al eenige keren bij alle inwoners van de Tuinbouwstraat langs geweest om een bespre-*

De versierde Tuinbouwstraat ter gelegenheid van de vijftigste bevrijdingsdag (5 mei 1995).

buurtbewoners noch lid
 Het nieuwe bestuur op 1 maart 1956
 Voorzitter M. G. Kuikman
 Zeske Mej A. Huizinga
 Penneklav E. Visser-Zwerver
 Mrs Voorzitter C. Boer
 Algeef H. Maring

Geachte buurtbewoners ik hoop dat alles voor u allen nu duidelijk is, ik heb dit alles uit liefde gedaan en kan nu met blijdschap op mijn werk terugzien. Gaarne was ik bij u allen maar ziekte verhinderd dit

Hoogachten voor alles
 uw dienaar
 H. Maring
 Tuinbouwstr 5

De oprichter van de buurtvereniging H. Maring en zijn vrouw (1962).

king te houden in de schuur van Hendrik van Dijk melkventer (red. Tuinbouwstraat 19), maar ze kwamen niet wel op afstand om te kijken wie er heen ging. Doch gaf ik (ondergetekende) de moed niet op; het 't was in laatst van de maand Maart zei ik tegen mijn vrouw zullen we hun allen hier eens uitnodigen in de achterkamer om die zaak eens te bespreken, dan kan opa en de kinderen in de voorkamer zijn. We zullen ze trakteren op koffie en koek en die roken wil die neemt het zelf maar mee en zoo is het gegaan. die avond waren 29 personen aanwezig ongeveer 14 dagen later opnieuw bespreking in de achterkamer van Coen Boer en echtgenote burens van ons. Aanwezig waren 34 Pers.

Een gedeelte uit de brief van H. Maring, waarin de oprichting van de buurtvereniging wordt beschreven.

Daar werd het bestuur klaargemaakt en we konden beginnen. Het voorlopige bestuur bestond uit de volgende personen:
 Voorzitter: H. Maring, Secatarisse: Mej. A. Huizinga, Pennege-
 risse: Mevr. Visser-Zwerver, tweede Voorzitter: C. Boer, Alg.
 atjunt: J. Pater. Geldophaler H. Maring konterbutie 25 cent per
 maand zoodat ik (ondergt) ieder maand langs de deuren ging
 om de pennekens op te halen. Zoo hebben we met elkaar de
 heel jaar door gezwoegd tot 28 Febrarie ons eerste jaarverga-
 dering in Na de Vriesgebouw. Aanwezig waren 54 personen dus
 dat was 28 Febr. 1956

De heer Maring eindigt zijn brief zo:

"Geachte buurtbewoners ik hoop dat alles voor u allen nu duidelijk is, ik heb dit alles uit liefde gedaan en kan nu met blijdschap op mijn werk terugzien. Gaarne was ik bij u allen maar ziekte verhinderd dit Hoogachten voor alles uw dienaar H. Maring Tuinbouwstraat 5"

De doelstelling en de activiteiten

Het doel van de buurtvereniging is het bevorderen en het instand houden van de leefbaarheid van de Tuinbouwstraat en omgeving en de betrokkenheid van de leden bij bovengenoemd onderwerp te stimuleren door het organiseren van diverse activiteiten. Tevens dient de vereniging als aanspreekpunt voor derden, o.a. de gemeente Winsum, om zo de gezamenlijke belangen te behartigen.

Jaarvergadering

Elk jaar wordt in februari / maart de jaarvergadering gehouden in het N.A. de Vriesgebouw; met uitzonderling van het jaar 1965 toen de vergadering werd gehouden in 't Ol Pakhoes'. In 1982 werd er voor gekozen om de jaarvergadering te houden in 'De Gouden Karper' aan het dorpsplein te Winsum met een koud buffet, verschillende spelletjes en gelegenheid tot dansen. De jaarvergadering bestaat uit een officieel gedeelte waarin

notulen, jaarverslag, financiën, bestuursverkiezing en de activiteiten voor het komend jaar worden behandeld. Tot ± 1990 werden de notulen en het jaarverslag nog voorgelezen. Vanaf die tijd krijgen alle leden de vergaderstukken met de agenda thuis bezorgd. Het bestuur bestaat sinds de oprichting uit vijf personen; minimaal twee vrouwen en twee mannen. Het voorzitterschap is tot nu toe altijd door een man uitgeoefend, m.u.v. de periode 1969-1971, toen mevr. G. Postema-Brander oftewel tante Gé de scepter zwaaide. Zij woonde aan de Tuinbouwstraat 14. Een tweetal keer lukte het niet om voldoende bestuursleden te vinden, maar na een peiling onder de leden over het voortbestaan van de vereniging hebben zich gelukkig weer voldoende kandidaten aangemeld!

Na de pauze volgt het ontspannen gedeelte; sinds vele tientallen jaren wordt de pakjesverkoop gehouden. De door de aanwezigen meegenomen pakjes worden per opbod verkocht om de kas te spekken. Andere zaken die in dit gedeelte aan de orde komen zijn bv. toneelspel (tot ± 1980), het bingospel, het tonen van oude films over activiteiten van de buurt. De laatste jaren wordt door één van de buurtgenoten de activiteiten op videofilm vastgelegd!

De buurtvereniging maakt tegenwoordig ten aanzien van de wijze van berichtgeving ook gebruik van de nieuwste technieken. Werden vroeger de uitnodigingen en dergelijke nog met de hand geschreven, nu rollen deze met aantrekkelijke tekeningen de computer uit.

Het wel en wee van de leden

Het bestuur verwelkomt nieuwe buurtbewoners met een bloemetje. Ook leeft de vereniging daadwerkelijk mee bij vreugdevolle en droevige gebeurtenissen, zoals bij geboorte, huwelijk, jubileum, ziekte en overlijden.

Activiteiten voor jong en oud

In 1989 hebben de leden van de vereniging een tocht gemaakt met het motorschip 'de Noorderbreedte' langs o.a. Garnwerd en Aduarderzijl en in de negentiger jaren zijn zij een aantal keren een dag naar Schiermonnikoog geweest.

Sinds ± 1990 wordt er in de schuur van de familie Everts (Onderdendamsterweg 27) op de tweede Paasdag het traditionele Groninger 'neuten schaiten' beoefend.

Sinds tientallen jaren worden, indien het weer het toelaat, puzzelfietstochten gereden, waarbij sommige buurtgenoten op plaatsen komen in het prachtige Groninger landschap waar ze nooit zijn geweest. De fietstocht wordt meestal afgesloten met een Amerikaanse barbecue. Het straatje tussen de Tuinbouwstraat en de Nieuwstraat is daar een ideale beschutte plaats voor. Ook het dwarshellingterrein ten Oosten van de Tuinbouwstraat biedt de mogelijkheid voor deze activiteit.

Sinds de viering van het millennium is dit terrein tevens zeer geschikt gebleken om bij de tijdelijk geplaatste verlichte kerstboom, onder het genot van Glühwein, elkaar als buurtgenoten een gelukkig nieuwjaar toe te wensen en samen te genieten van het door enkele bestuursleden afgestoken siervuurwerk. Met dit terrein heeft de buurtvereniging een speciale band zoals verderop in dit artikel is te lezen

Activiteiten voor de kinderen

Voor de kinderen van ± 4 t/m ± 12 jaar wordt er elk jaar een activiteit georganiseerd; dit varieert van een spelletjesmiddag in eigen omgeving, een themamiddag (Indianen), een dagje uit

naar een attractiepark (zoals bv. Speelstad Oranje) of het bezoeken van een bioscoop.

Activiteiten voor volwassenen en oudere jeugd

Sinds vele jaren wordt er in het najaar een kegel- en sjoelavond georganiseerd. Een drietal plaatsen zijn daarvoor afwisselend bezocht: Loppersum, Zuidhorn en Zoutkamp. Om ook de oudere jeugd (vanaf 15 jaar) meer te betrekken bij de activiteiten is in 1987 besloten deze groep in de gelegenheid te stellen mee te gaan kegelen.

Sportactiviteiten

In de tachtiger jaren hebben leden van de vereniging veelvuldig meegedaan aan de stratenzaalvoetbal- en stratenvolleybaltoernooien. Sinds een aantal jaren wordt op koninginnedag door een sportvereniging het sportevenement Zeskamp georganiseerd, waaraan soms een of twee teams van onze vereniging hebben deelgenomen. Vooral op het onderdeel 'touwtrekken' vertoonden de teams bijzondere krachten, mede gesteund door het tonen van de hiervoor speciaal ontworpen eigen spandoek.

Bijzondere gebeurtenissen

De 'Sherman tank' op het dwarshellingterrein.

De eerste prijs tijdens de optocht op 5 mei 1995

Ter gelegenheid van de vijftigste bevrijdingsdag hadden Dorpsbelangen en Stichting Feesten Winsum een dag- en avondvullend programma opgesteld, waaronder het onderdeel 'Optocht'. Met man en macht is er door leden van onze vereniging gewerkt om een boerenkar om te toveren tot een zeer realistisch lijkende Sherman tank. Bij het zien van de tank dacht het jurylid mevr. Toos Saal-Zuurveen even weer in 1945 te zijn beland. Deze keer kwamen er geen kogels uit de loop, maar confetti. De noeste arbeid werd beloond met de eerste prijs!

Door met name de vrouwelijke leden van de vereniging was er gewerkt aan de versiering van onze buurt: allerlei resten van oude kleding werden verwerkt tot honderden meters slingers van vlaggetjes. Het gebruik van deze versiering bleef niet beperkt tot deze ene festiviteit, maar deed al vele malen dienst ter opluistering van de feestvreugde, onder anderen bij de hieronder vermelde bijzondere gebeurtenis.

De viering van het 40-jarig bestaan

Op 28 februari 1996 bestond de buurtvereniging 40 jaar. Omdat

Feest op het dwarshellingterrein ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan.

viering van dit heuglijk feit in de winterperiode minder geschikt was werden de festiviteiten gehouden op zaterdag 24 augustus 1996 op het dwarshellingterrein.

Aan de oproep aan leden en oud-leden om dit feest mee te vieren werd door ruim 130 mensen gehoor gegeven, waaronder ook een bestuurslid van het eerste uur, de heer Coen Boer en zijn vrouw. Ook mw. A. Medema-de Haan, die sinds 1948 aan de Tuinbouwstraat 28 woont (nu nog) was aanwezig.

De festiviteiten voor deze dag bestonden uit de volgende

onderdelen; tijd en ruimte om elkaar te ontmoeten, een wandelpuzzeltocht, die de deelnemers (jong en oud) langs bijzondere plekjes en gebouwen in ons prachtig dorp voerden, een spelcircuit voor de kinderen en 's avonds een barbecue. Ook konden de deelnemers in een daarvoor opgezette legertent genieten van de videoband en plakboeken van de activiteiten van de vereniging en een pilsje laten tappen aan een heuse bar.

Enkele huizen met een bijzonder verleden

Tuinbouwstraat 19

Dit huis is gebouwd in 1924. De eerste bewoners waren

Hendrikus van Dijk met zijn paard naast zijn Melkfabriekje (Tuinbouwstraat 19); het paard werd gebuikt om de 'melken soepenbrijkar' te trekken.

Hendrik van Dijk heeft melk gehaald van N.V. LYMPF en gaat met de 'melk- en soepenbrijkar' naar de klanten.

Voor de ingang van het melkfabriekje staan van links naar rechts: Hans van Dijk, G. Harkema, Anne Kamstra, Coba Tuinman, Berendina, Hendrikus en Jacoba van Dijk. Helemaal rechts Jacob de Vries.

Hendrikus en Berendina van Dijk (de opa en oma van de huidige bewoonster Dini Slagter). Hendrikus van Dijk en zn (Hendrik) hadden tot 1943 in dit huis een melkfabriekje. De melk werd aangevoerd en kwam van een aantal boeren uit Winsum. In het melkfabriekje werd de melk verwerkt tot boter, melk en 'soepenbrij' oftewel gortepap. Van hieruit werd het uitgevent tot zelfs Groningen en Zoutkamp aan toe.

In de oorlog is het melkfabriekje leeggehaald door de Duitsers. Na de oorlog betrok zoon Hendrik de melk van N.V. LIJEMPF (Leeuwarder IJs En Melk Produkten Fabrieken). Eén van deze melkfabrieken heeft gestaan op het terrein waar nu Het Hooge Heem is. Hendrik had nu een eigen melkriet met paard en wagen (melk- en soepenbrijkar), door het hele dorp Winsum heen. Hij werd daarbij geholpen door zijn broer Hans van Dijk. Later verkochten ze ook eieren, yoghurt, kaas enz. In 1969 ging Hendrik met pensioen en is hij met de zaak gestopt.

De huidige bewoners, Siert en Dini Slagter-Steenhof, wonen vanaf 1974 in dit huis.

Tuinbouwstraat 15: Het huis van Jacob de Vries (links), dat later door Izaäk (rechts) werd bewoond. In dit huis woont nu de familie Wubs.

Tuinbouwstraat 15

Jacob de Vries (1843-1934) en zijn zonen Michiel en Izaäk behoorden tot de Joodse familie Izaäk Nathans de Vries. Jacob was in 1885 getrouwd met Sophia van der Klei (1858-1943), die uit Appingedam kwam. In 1928 lieten zij het huis Tuinbouwstraat nr. 15 bouwen. Als hun zoon Izaäk op 41-jarige leeftijd in 1931 trouwt met Ellie Oudgenoeg uit Leek gaan de oude Jakob (88) en Sophia (73) kleiner wonen: in het huis Tuinbouwstraat nr. 6. Izaäk en Ellie gaan dan wonen in het huis op nummer 15. Jacob de Vries was, evenals zijn zonen, slager en veehandelaar, maar is vooral bekend geworden als uitvinder van "De Oprechte Winsumer Zalf". De gebruiksaanwijzing vermeldt dat de zalf dient ter genezing van gezwellen, zweren, brandwonden enz. De zalf was wettig gedeponereerd onder de naam Opwinza. Men dacht dat het paardevet was. Het zag er geel uit en het werd gekookt door Jakob in een grote akker

Een potje 'Oprechter Winsumer Zalf'. (Zie ook het artikel van P. Noordop pag. 27)

in de keuken. Toen Jakob verhuisde nam Izaäk de verkoop van de zalf over.

Izaäk is bekend geworden om zijn rokerij van paardevlees. De Winsumer beurtschipper Wolters vervoerde het vlees vanuit de stad. Het gezouten vlees kwam in grote vaten uit Amerika aan. De vaten werden vanaf de haven de Tuinbouwstraat ingerold; kinder hielpen dan mee. In een hok achter het huis werd het vlees gerookt; het gerookte vlees werd met de handkar naar de trein gebracht.

Izaäk en Ellie zijn met hun kinderen met nog een aantal andere Joodse inwoners in 1942 door de Duitse bezetter weggevoerd en in Auschwitz omgebracht. Hun namen staan vermeld op het monument op het N.A. de Vriesgebouw.

De huidige bewoners, Jan en Ineke Wubs met hun kinderen Jeroen, Bram en Elske, wonen vanaf 1993 in dit huis.

De relatie met het dwarshellingsterrein

In 1978 was de dwarshelling niet meer in gebruik. Het terrein werd daarna aangekocht door een bouwbedrijf met het doel om er luxe woningen op te bouwen. Om de cultuur-historische waarde van dit terrein te behouden kocht de gemeente Winsum in 1981 het dwarshellingsterrein met zwaaiakom aan. Tevens zou dit terrein kunnen dienen als groenuitloop met speelgelegenheid en mogelijkheden voor de watersport.

Op 9 mei 1984 opende de commissaris van de koningin, dhr. H.J.L. Vonhoff, de gerestaureerde dwarshelling. In 1985 werd de dwarshelling met toebehoren door de gemeente verhuurd aan de Stichting Waterrecreatie Winsum en Omgeving voor het

symbolische bedrag van f 1,-. Per 1 mei 1989 zegde de SWWO de huur op, omdat de technische staat van de hellingbanen een verantwoord gebruik niet langer toeliet. Per 1 januari 1990 werd de dwarshelling verhuurd aan de Firma van de Rijet Grond- en Bagger werken te Wehe den Hoorn. Deze firma herstelde voor eigen rekening de dwarshelling en nam het onderhoud op zich. Met ingang van 1 januari 1992 werd de huur door de gemeente aan van de Rijet opgezegd, daar deze firma de gestelde regels voor het gebruik van de dwarshelling niet nakwam.

De gemeente stelde nieuwe voorschriften op, zowel in het huurcontract als in een nieuwe hinderwetvergunning, maar er diende zich geen nieuwe huurder aan. In 1995 concludeerde de gemeente dat door de steeds strenger wordende milieu-eisen een bedrijfsmatige exploitatie niet meer mogelijk was. Bovendien was de bodem ter plekke verontreinigd. De gemeente riep de plaatselijke bevolking op een alternatieve bestemming te bedenken voor het dwarshellingterrein. In 1996 stemde de gemeenteraad in met het plan van de buurtvereniging "Tuinbouwstraat" om aan het dwarshellingterrein een recreatieve invulling te geven. Het plan omvatte de conservering van de dwarshelling, uitbreiding van groen en aanleg van een picknickplaats en kanosteigers.

Vanaf de opening in 1984 tot de sluiting in 1995 hadden de buurtvereniging en de bewoners bij de gemeente voortdurend van zich laten horen over het (wan)gebruik van de dwarshelling. Doordat er niet werd gewerkt zoals bij de opzet was bedoeld, n.l. kleinschalig onderhoud, was er gedurende deze periode veel overlast veroorzaakt voor de omwonenden (stank, lawaai, onveiligheid). De buurtvereniging was dan ook zeer verheugd, dat de bestemming van de dwarshelling werd gewijzigd.

Voor f 42.500,- werd het terrein door de gemeente opgeknapt. Daarnaast ging de gemeente een overeenkomst aan met de buurtvereniging, waarin afspraken over het onderhoud en beheer werden vastgelegd. Voor het onderhoud werd jaarlijks een bedrag beschikbaar gesteld. Een aantal buurtbewoners gaf zich op om enkele keren per jaar onderhoud te plegen (onkruid wieden, walkanten maaien, bloembollen poten enz.). Van het geld werd o.a. gereedschap gekocht en een vlaggenmast met enkele vlaggen. De overeenkomst geldt tot op de dag van vandaag. Het dwarshellingterrein heeft een belangrijke sociale functie, zoals reeds in dit artikel is beschreven.

Bij de verlichte kerstboom en zwaai kom wensten de buurtgenoten elkaar onder het genot van Glühwein een gelukkig 2001 en door middel van een geplaatst bord met opschrift wenste de buurtvereniging een ieder prettige feestdagen

De huidige situatie

Bijna alle buurtbewoners die wonen in het gebied van de buurtvereniging zijn lid. De contributie bedraagt per jaar: voor een gezin f 25,- en voor een alleenstaande (vanaf 18 jaar) f 12,50. De volgende activiteiten vinden plaats: de jaarvergadering in februari/maart, het noten schieten op de tweede paasdag, de fietstocht met barbecue in de zomer, de activiteit voor de kinderen in het voor- of najaar en het kegelen in het najaar en de viering van oud en nieuw op het dwarshellingterrein.

Het bestuur bestaat uit: de voorzitter: Klaas ten Have, de secretaris: Bé Jullens, de penningmeester: Marie Stoppels en de algemene leden: Corrie van Hoorn en Johnny Fluks.

Het archief van de buurtvereniging

De buurtvereniging is in het bezit van allerlei vormen van archiefmateriaal:

- Film- en videoopname's van activiteiten van de vereniging
- Een zestal plakboeken, waarin vanaf 1977 materiaal wordt verzameld zoals foto's en krantenknipsels van bijzondere gebeurtenissen en hobby's van buurtbewoners.
- Een vijftal buurtkranten "Nieuws uit uw buurt" in 1996 en 1997. Helaas is deze uitgave tot 5 beperkt gebleven door gebrek aan ingezonden artikelen.
- Een map met notulen en jaarverslagen vanaf 1965
- Een kasboek vanaf 1968
- Een ordner met archiefmateriaal over het dwarshellingterrein vanaf 1978. Het materiaal bestaat uit foto's, een brochure van de Watersportvereniging 'Het Zijldiep' te Winsum met het oog op het herstel van de dwarshelling in 1983/1984, krantenknipsels, gemeenteraadsverslagen en allerlei huurcontracten en reglementen. Dit archiefmateriaal heeft zijn dienst meer dan bewezen en bijgedragen aan de huidige recreatieve invulling van het dwarshellingterrein: een voorstel van onze buurtvereniging.

■ Korrie Stevens

Bron:

Archiefmateriaal van de buurtvereniging Tuinbouwstraat

Foto's van de familie Slagter en de familie Wubs

Een Joodse Erfenis in Winsum: door H. Hamburger en

J.C. Regtien

Oprechte Winsumer Zalf

Gebruikt

Oprechte Winsumer Zalf bij Steenpuisten, Bloedvinnen, Brand- en Stootwonden, Winterhanden en Voeten, Aangezichts-puistjes, Likdoorns en Wratten, Duizenden hebben er reeds baat bij gevonden. Prijs per bus f 0,75 Verk. bij Apoth. en Drogisten. Gen. Agent: J. C. DE VRIES, Winsum.

In de twintiger en dertige jaren kreeg Winsum een zekere naamsbekendheid door 'De Oprechte Winsumer Zalf'. Veel ouderen in Winsum zullen zich dit geneesmiddel nog wel herinneren en menigeen zal er mee zijn behandeld. De Winsumer zalf diende voor de genezing van verschillende kwalen, zoals zweren, bloed-

vinnen, steenpuisten, negenogen, open benen, zwerende borsten, fijt en brandwonden en werd zelfs gebruikt voor wratten, likdoorns, winterhanden en wintervoeten. Kortom, een heilzaam middel voor vele ongemakken.

De uitvinder van de Winsumer zalf was Jacob de Vries, van beroep slager en veehandelaar. Hij was jood, leefde van 1843 tot 1934 en woonde onder meer in de Tuinbouwstraat in Obergum. De Winsumer zalf bestond uit een stift van gele substantie en was verpakt in een metalen busje. Dit busje had een rood gele kleur met opdruk, zelfs de handtekening van de Vries, als waarmerk van echtheid, ontbrak niet. De Vries 'fabriceerde' de zalf zelf in zijn Winsumer woning en bracht hem op de markt onder de wettig gedeponeerde naam Opwinza. De bijgevoegde gebruiksaanwijzing vermeldt onder andere: "Als algemene regel mag men aannemen, dat het voldoende is wanneer men de Oprechte Winsumer Zalf op een schoon linnen lapje smeert en de zo gevormde pleister met de zalfkant op het gezwel legt. Komt er veel vuil uit de wond dan moet de pleister elke 2 of 3 uur worden vernieuwd. Mocht de zalf soms enigszins hard zijn dan is het voldoende een schoon mes even te verwarmen en hiermee de zalf uit te smeren. Men dient geen gaatje in de pleister te maken."

Later werd de zalf op de markt gebracht door Grijpma en De Hosson te Groningen en Leeuwarden. Deze firma had het alleenverkooprecht, aldus de advertentie in de Noorder Nieuwsbode van 16 april 1948 (een nieuws- en advertentieblad dat wekelijks in noord Groningen verscheen en werd uitgegeven door de firma Mekel te Winsum). Vervolgens werd de naam van het product, waarschijnlijk in verband met de Wet op de geneesmiddelen, gewijzigd in 'Oprechte Winsumer Creme'. Het etiket op de kunststoffen verpakking vermeldt dan dat de crème is samengesteld uit Colophonium, Cera flava en Terebinthina veneta. De wettig gedeponeerde naam Opwinza blijft bestaan, maar of de crème nu nog verkrijgbaar is, is niet bekend.

■ P. Noord

Nieuw verschenen boeken

Titel: Veenkoloniale binnenvaart in beeld
Auteur: H.A. Hachmer
Uitgever: Europese Bibliotheek Zaltbommel
Prijs: f 34,50 (96 pagina's)
Bijzonderheden: Geeft een overzicht van het vervoer in het tijdperk van de veenwinning.

Titel: De Graanrepubliek
Auteur: Frank Westerman
Uitgever: Atlas Amsterdam, Antwerpen
ISBN: 90.450.03627
Prijs: f 39,90
Bijzonderheden: Beschrijft de vergeten opstand van 1892 toen verpauperde knechts zingend en zwaaiend met pistolen de kapitale boerderijen van het Groninger Land omsingelden. In het voetspoor van Sicco Mansholt neemt Westerman de lezer mee van de executie verkoop van de hoeve Torum in 1922, via het verzet in de Wieringermeer naar het naoorlogse Brussel en Berlijn, om van daar terug te keren naar de kleidorpen achter de Waddendijk.

Titel: De joodse gemeenschappen in Noordwest Groningen
Auteur: Drs. C.A. van der Berg, Groningen
Uitgever: Mr. J.H. de Vey Mesdagh Stichting
Prijs: f 50,- (276 pagina's)
Bijzonderheden: Beschrijft de joodse gemeenschappen in Winsum, Ulrum-Leens, Warffum, Eenrum in de periode 1751-1947 en de begraafplaatsen (met foto's van grafstenen).

Titel: Photographieën en dynastieën-beroeps foto grafie in Groningen 1842-1940
Uitgevers: Egbert Forsta Groningen en Profiel Bedum
Prijs: f 50,-
Bijzonderheden: Bevat foto's uit de stad Groningen en enkele uit de provincie.

Uit de kerkelijke registers van Bellingeweer (1668-1811) en Ranum (1683-1811) deel 4

Dit artikel gaat in op de vragen met betrekking tot het huwelijk, zoals geformuleerd in deel 1 van deze serie (Infobulletin Winshem, maart 2000).

Huwelijksduur

In totaal werden er 197 huwelijksluitingen geregistreerd. Daarvan was 29 keer (14.7 %) de vrouw weduwe, 11 keer (5.6 %) was de man weduwnaar en 3 keer (1.5 %) waren beiden eerder getrouwd geweest. Van 7 mannen en 5 vrouwen kon het interval tussen het overlijden van de partner en het tweede huwelijk worden vastgesteld. Gemiddeld was dit bij de mannen 4.4 jaar en bij de vrouwen 2.8 jaar. De tijdsruimte tussen de sluiting van het eerste en van het tweede huwelijk kon worden nagegaan bij 12 mannen en 13 vrouwen (enige overlapping met de groep van de vorige berekening is daarbij onvermijdelijk). Gemiddeld was dit bij de mannen 12.8 jaar en bij de vrouwen 10.8 jaar. In deel 3 van deze serie (Infobulletin Winshem, december 2000) stelde ik al vast dat het van 28 mannen en van 20 vrouwen zeker is, dat zij binnen tien jaar na de sluiting van het eerste huwelijk of binnen tien jaar na de geboorte van hun jongste kind zijn overleden. Samenvattend is uit deze gegevens af te leiden, dat veel huwelijken na betrekkelijk korte tijd door de dood werden ontbonden. De gemiddelde huwelijksduur is hieruit echter niet te berekenen. Ook maken het ontbreken van een overlijdensregister en de grote mobiliteit van de bevolking een nadere precisering onmogelijk.

Mobiliteit en huwelijksleeftijd

De bevolking van Bellingeweer en Ranum was veel minder statisch dan ik veronderstelde voordat ik met het onderzoek begon. Er werd veelvuldig melding gemaakt van vertrokkenen of van nieuw ingekomenen, veelal wegens verandering van werkgever. Maar ook bij de partnerkeuze was men weinig plaatsgebonden. Bij 128 huwelijksluitingen werd de woonplaats van de trouwlustigen vermeld: 21 keer (16.4 %) woonden beiden in Bellingeweer of Ranum, 16 keer (12.5 %) was de bruid of de bruidegom afkomstig uit Winsum, 72 keer (56.3 %) kwam één van beiden van elders en 19 keer (14.8 %) waren beiden van elders afkomstig.

De leeftijd op de trouwdag van het eerste huwelijk kon van 22 mannen en 25 vrouwen berekend worden. Gemiddeld was dit bij de mannen 26.8 jaar en bij de vrouwen 24.4 jaar. Vier vrouwen waren jonger dan 20 jaar, de jongste was 18.1 jaar. Van de mannen was niemand jonger dan 20 jaar.

Echtscheiding

Van een officiële echtscheiding wordt in de onderzochte periode geen melding gemaakt. In de vele conflicten waarin de predikanten trachtten te bemiddelen (waarover later meer), betrof dit

slechts in weinig gevallen onenigheid tussen echtgenoten. Ds. Van Elselo vermeldt de enige dreiging van een echtscheiding. Anje Cornelis, de vrouw van Klaas Klasen Timmerman, wonende op Tijum, bracht in 1702 de zaak voor de rechter. Het betrof het tweede huwelijk van Klaas. Ook ds. De Jager had al kennis gemaakt met diens moeilijke karakter. Voor het eerst komen we zijn naam tegen in de lijst van 'ledematen' van 1683:

"(...) Klaas Timmerman, getrouwt met Wobke, lidtm. (...)" en reeds drie maanden later lezen we naar aanleiding van de huisbezoeken: "(...) bij niemand eenige swarigheid gevonden ten ansien van onlusten met haar medeleden of nabuijren, als alleen eenighzins verschil tuschen Stephen Luijtjens op Tijum en Klaas Timmerman, oock op Tijum, en dat ter oorszaak van dingen die van geen belangh en waren, alwaarom wij de gemoederen, eenighsins ontrust, tot kalmte gebracht hebben". In december 1688 lezen we: "(...) sijnde absent geweest (...) Klaas Timmerman voor de derde maal, sullende de reden van afwesentheit door dese moeten worden gegeven, en daarna door het consistorie geoordeelt". Op 10 maart 1689 echter heeft "Klaas Klasen voor dese maal weder gecommuniceert, nadat reden van sijn afwesentheit hebbende gegeven". Op 5 maart 1690 wordt een kind van Klaas en Wobke gedoopt, waarbij een kritische aantekening wordt geplaatst: "De vader niet konnende door eenige redenen bewogen worden, om de gewoonlijke vragen te antwoorden, is sulcks door de moeder geschiet".

In 1698 deed ds. Van Elselo intrede. Op diens eerste ledenlijst ontbreekt de naam van Wobke. Kennelijk is zij overleden tussen 1690 en 1698. Voorafgaande aan het avondmaal van 18 september 1698 heeft de nieuwe predikant kennisgemaakt met zijn gemeenteleden. In het verslag daarvan lezen we: "(...) en hebbe doe Freijdes Ritzma en sijn hujsvrouw haere begeerte getoont, om tot haeren troost meede het Avontmael des (H? d.B) te gebruiken, van welcke sij sich nu de tijt van ses jaeren lightveerdighlijk en moetwillens hadden onthouden. En alsoo sij mij haeren kerckelijken Attestatie van D. E. Ds. Van Vullen van Adorp vertoonden, daerbij een begeerte, die mij scheen uijt goeder herten voort te koomen, soo was mij sulx seer aengenaem. Hoewel Klaes Klaesen sich ongenegen toonde om met Frijdes Ritzma ter Tafel des Heeren te gaen om een oude questie, die sij met malkanderen hadden gehadt. En of ik hem schoon vermaende tot vrede en liefde, soo betuijghde hij sich niet te kunnen noch te willen versoenen met Oom Frijdes, welke ik als een boosheit aensach, die mij seer mishaghe, en stelde hem sijn

1698 den 14. Meert is door Gods genade overhinderd weder
Heeren avondmaal gehouden.

1698 Den 14. Meert is door Gods genade overhinderd weder
Heeren avondmaal gehouden.

1698 Den 13. juni is met ons tot des Heeren gemeenschap
gelaaten Volgers attestatie van Doop Willelm Dubs
Doopmaatje seltre Hendriks van Roosterbuere.

1698 Den 12. September is des N. avondmaal overhinderd

faute in deesen voor oogen, en pooghde hem tot beeter gedachten te brengen, en als hij oovertuijght wierde van sijn misslach, soo seijde hij dat hij tot Ranum dan sou koomen met Avontmael houden, hoewel hij sulx naliet".

Vervolgens staat in december 1698 vermeld: "(...) maar bemerkte tot mijn verwonderinge, dat Klaes Klaessen bij Tijum noch eeven hertneckigh met een soorte van haet teegens Frijdes Ritzma was ingekoomen, alsoo dat hij seijde niet ten Avontmael te sullen gaen, soo langhe als Frijdes er ginck (die ik op geenderhande wijze konde weeren). En na hem met ernst vermaent en bestrafte te hebben oover sijn misslagh, liet ik hem aen Gods wille en sijn eiigen concientie, alsoo ik doch niets op hem vermochte". Maart 1699: "(...) dat mij seer mishaeghde, dat ik Klaes Klaessen op Tijum noch niet konde beweegen, om de vrindschap met Frijdes Ritzma te maeken, die Oom Frijdes hem aanbodt, en oordeelde het ook raedsaemst voor hem selven te sijn, dat hij dan maer van den tafel des Heeren afbleef". September 1699: "(...) als dat Klaes Klaessen sich noch eeven hertneckigh toonde, om met Frijdes Ritzma sich te versoenen, waeroover ik hem ernstigh aensprack, en met alle bedenckelijke reeden sochte te oovertuijgen, en tot sijn plicht te brengen, hoewel alles tevergeefs, niettegenstaende hij wel oovertuijght was dat hij misdeede, soo en wilde hij doch sich niet versoenen, welke stijfhoofdigheit mij seer mishaeghde, alsoo Frijdes Ritzma hem niet en haetede, maer aanbodt hem de vrindschap te presenteeren, en tot vergeetnisse van het te vooren gepasseerde te vermaenen".

Ook in december 1699 en in maart 1700 liepen de goedbedoelde pogingen van ds. Van Elselo stuk, maar in september 1700 lezen we: "(...) als dat ik noch mael Klaes Klaessen met Oom Frijdes pooghde te versoenen, dat dan ook eindelijk is geschiet, en hebben hier in mijn hujs haer doen komen, en de hant van vrindschap daer gegeeven an malkanderen, waerop sij en wij alle met malkanderen na voorgaende proefpredikatie op den eersten Sept. in alle Stichtinge en Eenigheit hielden het Avontmael des Heeren tot Bellingeweer". Het leven van Klaas Timmerman was inmiddels drastisch veranderd en mogelijk heeft dat een gunstige invloed gehad op zijn bereidheid tot verzoening met Frijbes. Op 9 december vinden we namelijk de volgende aantekening:

"(...) ende was met attestatie tot ons oover gekoomen van Sauwert Anje Cornellis, hujsvrouw van Klaes Klaessen, de welke 3 weeken te vooren van mij hier in de houwlijke staet waeren bevestight".

Het huwelijksgeluk heeft niet lang geduurd. In maart 1702 schrijft ds. Van Elselo: "(...) als dat Klaes Klaessens vrouw oover haer man klaeghde, en hij weeder oover haere conduite", En in juni 1702: "(...) als dat ik Klaes Klaessen broederlijk vermaende, om sich voor dese reijse liever van het H. Avontmael te onthouden, alsoo hij op allemans tonge was, doordien sijn vrouw Aijnje met hem voor 't Recht pleijte om echtscheijdinge, hoewel hij oover mijn vermaninge naderhant versteurt sijnde, uijt de kerk bleef". In december 1702 lijkt zich een wending ten goede aan te dienen: "(...) en hadde geen besondere ontmoetinge, als met Klaes Klaessen, dewelke nu hier niet meerder te kerck ginck, waeroover ik hem sijn misdaet, en waerom ik hem niet konde noodigen tot het Avontmael des Heeren, soo lange hij niet beeter met sijn vrouw leefde, eens ernstigh vertoonde en tot oovertuijginge voor oogen stelde, waerdoor hij tot andere gedachten quam".

In maart 1703 wordt deze positieve lijn doorgetrokken: "(...) en liet Klaes Klaessen na voorgaende ernstige vermaninge nu weeder toe tot de Tafel des Heeren".

Uit de ledenlijst van december 1703 blijkt echter het droevige einde van het korte, maar heftige huwelijk van Klaas en Anje: "(...) Klaes Klaessen, wewenaer, sijn vrouw Anje dit jaer verstorwen sijnde, en sijn dochter Eelje." Beiden, vader en dochter, worden nog genoemd in het lidmatenregister van 1704; daarna komen we hun namen niet meer tegen. Wellicht kunnen we dus slechts wegens de vroegtijdige dood van Anje Cornelis vaststellen dat echtscheiding te Bellingeweer en Ranum in het onderzochte tijdvak niet voorkwam, althans niet werd vermeld in de bestudeerde registers.

■ W. J. de Boer.

Info Bulletin Binsheim

Verslag van de ledenbijeenkomst van 31 oktober 2000

door A.J. Rinzema

Aanwezig: ongeveer 43 personen.

Afwezig met kennisgeving: mw. G.G. Lefferts-Wierda, mw. G. Bakker-Wiertsema, mw. L.T. Nieman-Trip, mw. E.C. Bakker-Woortman.

Opening

Voorzitter Jacques Tersteeg heet de aanwezigen welkom en speciaal onze spreker van vanavond, de heer Cees Reinders uit Middelstum.

2/3. Mededelingen bestuur/Ingekomen en uitgaande post

- Van het Infobulletin Winshem is de kopij van het laatste nummer van dit jaar persklaar. Omdat onze vereniging vijf jaar bestaat komt er in februari 2001 een speciaal lustrumnummer uit, dat dikker zal zijn dan normaal. Dankzij Aad van der Drift en Clemens Tersteeg beschikt onze vereniging inmiddels over een website, al is die nog in aanbouw (www.winshem.nl). De bedoeling van de website is om informatie te geven over de Historische Vereniging Winsum-Obergum en haar activiteiten. Ook zullen oudere nummers van het Infobulletin interactief raadpleegbaar zijn. De redactie is tot onze vreugde uitgebreid met twee leden: Hans Huitsing en Jan Groothof.

- De werkgroep Winsumer schrijvers en schrijfsters is na de uitgave van de Levenschets van Geert Reinders bezig met een nieuw project: de heruitgave van de dichtbundel Bellingeweerder Uitspanningen (1746) van Clara Feijoena van Sijzama, in combinatie met een onlangs ontdekt eigenhandig receptenboek van haar. Dankzij de vondsten op het terrein van de voormalige Tammingaborg hebben we ook een indruk in wat voor potten en pannen die gerechten werden klaargemaakt of opgediend. Tineke van der Schoor is togetreden tot de werkgroep Winsumer schrijvers en schrijfsters.

- Zaterdag 28 oktober heeft onze vereniging een rondwandeling georganiseerd in het gebied ten westen van de camping Wierdenland, die uitbreidingsplannen heeft. Het doel was om de leden van de Commissie Ruimte van de gemeenteraad te wijzen op de waarde van dit landschap, met o.a. een archeologisch beschermde wierde en landschapselementen die verwijzen naar de tijd dat het Winsumerdiep bij Oldenzijl in het Reitdiep uitmondde.

- Op 29 september is er een hoorzitting geweest, waarbij de gemeente onze vereniging in de gelegenheid heeft gesteld om onze aanvraag tot aanwijzing van de boerderij Bellingeweer 27 tot rijksmonument toe te lichten. De sloop- en bouwplannen voor dit pand zouden het karakter van de wierde ernstig aantasten. Ook is er zonder vergunning een perceel op de archeologisch beschermde wierde Bellingeweer opgehoogd. Hierover heeft onze vereniging contact opgenomen met de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek.

- De Historische Vereniging Winsum-Obergum is als lid van de Klankbordgroep Komplan betrokken bij de plannen voor de locatie Sennema. Zoals bekend gaat Sennema's bouwmarkt ver-

huizen naar Het Aanleg. De vraag is wat er gaat gebeuren met de vrijkomende panden en percelen. De gemeente wil een publiekstrekker op deze plaats, al dan niet in de vorm van een supermarkt. Onze vereniging wil niet dat het karakter van het beschermd dorpsgezicht wordt aangetast door sloop, niet-inge-paste nieuwbouw of toename van het autoverkeer.

- Recent is het boekje Winsum in wandelpas verschenen, samengesteld door de Stichting Welzijn Westerkwartier te Niekerk. Onze bestuursleden Tersteeg en De Ranitz hebben veel materiaal voor dit boekje aangedragen en ook de tekst herzien. Het is een aardig boekje geworden met drie wandelingen door oud en nieuw Winsum.

- Een persbericht van het Groninger Museum over de tentoonstellingen Topographica Groningana (18e-eeuwse tekeningen van stad en provincie) en Groninger pronk (luxueuze voorwerpen als zilver, meubelen, keramiek e.d.)

- Een vraag uit de zaal: Hoe kom je te weten of er sloop- en nieuwbouwplannen als bij Bellingeweer 27 bestaan? De voorzitter antwoordt dat leden van het bestuur contacten hebben met het gemeentebestuur en ambtenaren van de gemeente Winsum. De plannen behelzen de sloop van de oude en bouw van een nieuwe schuur met parkeergarage in de archeologisch beschermde wierde Bellingeweer. Omdat Bellingeweer indertijd niet is aangewezen tot beschermd dorpsgezicht, was de aanvraag van de monumentenstatus de enige manier om een overhaaste beslissing te voorkomen. De Bond Heemschut ondersteunt deze aanvraag. De heer Hulscher vraagt of het bestuur niet een lijst kan opstellen van panden die niet op de monumentenlijst staan, maar toch beschermenswaardig zijn. De heer De Jong wijst op de mogelijkheid dat een gemeente los van de rijksmonumenten een eigen monumentenlijst mag opstellen. De voorzitter besluit met de opmerking dat ons bestuurslid Berend Raangs, restauratiedeskundige, de vinger aan de pols houdt.

4. Lezing van de heer C.G. Reinders: 'De ontwikkeling van het beklemrecht'

De voorzitter verwelkomt Cees Reinders uit Middelstum, een nazaat van de beroemde Geert Reinders. Bij de uitgave van de Levenschets van Geert Reinders heeft Cees Reinders van harte zijn medewerking verleend en inzage gegeven in het familiearchief. Cees Reinders houdt zich bezig met de regionale cultuur. Naast zijn bezigheden als leraar geschiedenis heeft hij de aanzet gegeven tot de oprichting van Openluchtmuseum 't Hoogeland te Warffum, en is verder actief als ontwerper van exposities, schrijver van gedenkboeken en lesbrieven, organisator van cursussen en dergelijke.

Is beklemrecht slechts folklore, een relict van het verleden? Men zou zeggen van wel, zeker nu in het nieuwe Burgerlijk Wetboek van 1992 het beklemrecht niet meer voorkomt. Toch komen kopers van land die zich niet verdiepen in de consequenties van het beklemrecht soms voor verrassingen te staan. Onlangs is een perceel akkerland op het Hogeland verkocht aan

een projectontwikkelaar uit de Randstad, die er een flatgebouw wilde neerzetten. De vaste beklemming van zes gulden per jaar leek een peulenschil. Een randstedelijke notaris passeerde de akte. Niemand stond erbij stil dat de verkoop slechts het gebruiksrecht van de grond betrof en niet de volle eigendom. De blote eigenaar van een perceel land onder beklemming heeft recht op één derde tot de helft van de waardevermeerdering ervan. In dit geval steeg de waarde per vierkante meter van ongeveer vijf gulden (als akkerland) naar 150 gulden (als bouwterrein). Toen de blote eigenaar zijn rechten kwam opeisen, rezen er grote problemen.

In de late Middeleeuwen waren er twee soorten boeren: eigenrde boeren, die de grond die zij bewerkten in volle eigendom hadden, en pachters, die de grond die zij bewerkten huurden of pachtten. De eigenrde boeren bewoonden heerden met bepaalde voorrechten: collatierecht, redgerrecht, dijk- en zijlrechten e.d. Wie meer dan 30 grazen bezat mocht namens het kerspel compareren op de landdag. Pachters had je in heel Europa, maar alleen in Groningen ontstond een speciale vorm van pacht: het beklemecht. Tijdspacht (tijdelijke, opzegbare pacht) ontwikkelde zich hier tot erfspacht, die in principe eeuwigdurend is. Behalve in Groningen ontwikkelde zich alleen in Oostfriesland een soort beklemecht: de Beheerdiseheit, afgeschaft ten tijde van Hitler. De Theelkammer in Norden, slechts voor mannen toegankelijk, bewaart hieraan herinneringen.

Het beklemecht is kort samengevat het recht van de pachter of meier om grond van een blote eigenaar te gebruiken tegen een vaste pachtsom en een geschenk aan de blote eigenaar bij overdracht van het gebruiksrecht. De meier is de eigenaar van de gebouwen op de grond en van het gebruiksrecht. Hij betaalt ook grondbelasting, waterschapslasten enzovoort. Tijdspacht werd oorspronkelijk vaak aangegaan voor een periode van zes jaar. Hieraan herinnert het zesjarig geschenk aan de blote eigenaar, dat veel beklemden meiers vroeger moesten betalen en dat hier en daar nog bestaat, onder andere in Middelstum. Ook toen de tijdspacht nog domineerde was het reeds de gewoonte dat na zes jaar de pacht werd verlengd, en dat de zoon de pacht na de dood van zijn vader voortzette. Een tijdspachter bouwde op zijn land meestal zelf een huis van goedkope bouwmaterialen (hout, leem, stro), zodat bij beëindiging van het pachtcontract het huis kon worden afgebroken en weer opgebouwd, of eventueel doorverkocht aan de nieuwe pachter. Dit laatste is een voorloper van de zogenaamde beklempeningen.

Van oudsher waren de kerspels belangrijke landbezitters. Kerspellieden mochten op eigen vrije grond een kerk bouwen. Als ze voldoende vaste goederen hadden om een pastoor te onderhouden, mochten ze deze zelf kiezen. De grond van het kerspel, nodig voor onderhoud van kerk, pastoor, koster of andere kerkelijke dienaren, werd grotendeels verpacht. In de loop van de Middeleeuwen verzamelden de kloosters veel grondbezit, meestal door schenking. Zo kwam veel land 'in de dode hand'. In Groningen was dit 20 tot 25 % van de landbouwgrond. Na veertien jaar oorlog sloten in 1594 bij het Tractaat van Reductie Groningen en Ommelanden zich aan bij de Republiek, die in opstand was tegen Spanje. Alle kloostergoederen werden overgenomen door de provincie Stad en Lande, die de grootste grootgrondbezitter van Nederland werd. De richtlijnen van de provincie voor verhuur van land waren gunstig voor de meiers en werden nagevolgd door kerken en jonkers. In 1618 werd een deel van de provinciale kloostergoederen verdeeld tussen de stad Groningen en de Ommelanden, waardoor je drie soorten

meiers krijgt: stads-, provincie- en Ommelander meiers. Deze laatste stortten hun bijdragen in de Ommelander Kas. De provincie verkocht haar meeste eigendommen om te voldoen aan de belastingaanslagen van de Republiek. Later volgde de stad en tenslotte werden de landen behorend tot de Ommelander Kas verkocht. De blote eigendommen werden toen vooral gekocht door particulieren, gast- en weeshuizen. Generaties juristen zijn rijk geworden door processen tussen beklemden meiers en blote eigenaars.

In het Oostfriesse Emsigerland bestond reeds rond 1300 een bepaling dat na beëindiging van een zesjarige huurovereenkomst de eigenaar het huis van de meier niet mocht afbreken, maar moest kopen. Als een pachter echter zelf de pacht opzegt, moet hij zijn huis afbreken. Het Ommelander Landrecht van 1601 kent al vier bepalingen over beklemecht: 1. De eigenaar moet het huis van de meier bij beëindiging van de pacht vergoeden als dat met zijn toestemming gebouwd is. 2. De pacht wordt betaald in geld of in natura (dit laatste kon van alles zijn: akkerbouwproducten, ganzen, linnen voor het doodskleed, olie voor de dodenlamp, enz.). 3. De meier moet waterstaatkundige werken helpen onderhouden. 4. De blote eigenaar krijgt bij overdracht of overerving van het gebruiksrecht een geschenk van de oude en de nieuwe meier.

In de 16e eeuw protesteerden de meiers tegen een verhoging van de pachtprizen. Zij meenden dat dit in strijd was met het gewoonterecht dat meiers mochten blijven zitten zolang zij de pachtsom en de zesjarige geschenken betaalden. De Hoofdmanenkamer gaf de meiers van het klooster Aduard in dit opzicht gelijk. Ten tijde van de strijd tussen Staats- en Spaansgezinden (1580-1594) liepen veel meiers weg voor de terreur van de soldaten. Landheren konden bijna geen nieuwe meiers meer krijgen en verlaagden soms zelfs de pacht tot nul om braakliggen van hun akkers te voorkomen. De huizen van de meiers werden steeds duurder, wat een obstakel was voor de eigenaar om de (tijd)pacht op te zeggen: hij moest dan immers de meier het huis vergoeden. Na 1594 is er economisch herstel en komen de pachtprizen snel weer op het oude peil, waarna ze heel constant blijven. Als een meier ermee ophoudt, probeert hij het huis en het gebruiksrecht aan een opvolger door te verkopen, die daarvoor "beklempeningen" betaalt. Als zij het eens worden en de eigenaar allebei het overdrachtsgeschenk betalen, moet de eigenaar de opvolger accepteren. In de 17e eeuw brachten veel grondbezitters vrij land onder beklemming. De provincie deed dat bijvoorbeeld met de corpuslanden van de kloosters, dat wil zeggen de landen die vroeger voor het levensonderhoud van de kloosterlingen werden gebruikt. De stad was eigenaar van het hele Veenkoloniale gebied. Na de turfwinning werd de grond geschikt gemaakt voor landbouw en onder beklemming gebracht. Het stadsmeierrecht was erfelijk en kende geen geschenken, behalve een heffing van 5 % bij overdracht aan vreemden. Vanaf ca. 1625 wordt de term 'beklemden meier' gangbaar. De provincie gaat in 1629 gedrukte standaard beklembrieven gebruiken. Vaste, onveranderlijke pachtsommen beginnen gewoonte te worden, dus meer bestaanszekerheid voor de beklemden meiers. De huur van vrij land was eerst gelijk aan die van beklemd land, maar stijgt in de 17e eeuw daarboven uit. Later gaan de meeste beklemden meiers akkoord met een huurverhoging van vijftiende deel, waar tegenover staat dat veel extra geschenken die aan de eigenaar moesten worden afgedragen (bijvoorbeeld bij verloving, huwelijk, geboorte) werden afgeschaft.

De periode 1650 -1750 was een lange crisis voor de landbouw met lage prijzen, misoogsten, veepest en dan ook nog de Kerstvloed van 1717. Vele meiers gingen failliet en vertrokken. Mede gezien deze problemen schaften de Ommelanden in 1711 het zesjarig geschenk af en de provincie in 1716. In de eerste helft van de 18e eeuw komen er steeds meer beklemcontracten met een vaste huur: alleen een eventuele verlaging was mogelijk. Verder was de pacht onopzegbaar en vererfbaar in alle linies. Pas als de pachter drie jaar achtereen de pachtsom niet betaalde, mocht de eigenaar hem wegsturen. Deze grotere bestaanszekerheid voor de meiers resulteerde in investeringen in hun boerenbedrijf. Er verrijzen grotere schuren: de Friese schuur doet zijn intrede. Ook in de 19e eeuw waren er nog wel beklemcontracten die niet schriftelijk waren vastgelegd. Sinds de vaste pachtsom opkwam, is deze niet of nauwelijks veranderd, waardoor de bedragen thans uiterst laag zijn. De beklempenningen zijn ten opzichte van de huren een steeds groter deel van de kosten gaan vormen.

In de 19e eeuw hield Groningen uitverkoop van zijn stadsbezittingen. De huur van vrij land ging, evenals de beklempenningen, de pachtsommen van beklemd land verre overstijgen. Generaties beklemd meiers profiteerden hiervan. Elders in het land investeerden pachters niet of nauwelijks. Drainage heeft bijvoorbeeld een afschrijftermijn van 100 jaar, dus een pachter met een opzegbaar en in principe niet overerfbaar contract begint daar niet aan. Beklemd meiers wisten echter zeker dat zij konden blijven zitten en bij overdracht van hun bedrijf beklempenningen konden beuren, dus voor hen loonde drainage wel de moeite. In Groningen werd zes keer zoveel drainage aangelegd als in de hele rest van Nederland. Het beklemrecht bood bestaanszekerheid. De meier hoefde geen toestemming te vragen van de eigenaar om grasland in bouwland te veranderen, wat in de 19e eeuw dan ook massaal gebeurd is. Het beklemrecht voorkwam dat bedrijven door verdeling kleiner werden, omdat de eigenaar dan nieuwe huurprijzen kon vaststellen. Het was dus beter het bedrijf onaangetast te laten en te profiteren van de lage vaste huur. De meier was niet afhankelijk van de eigenaar en hoefde dus ook diens politieke mening niet te delen. Als een beklemd stuk land een niet-agrarische bestemming krijgt, profiteert de blote eigenaar bij overdracht voor minstens éénderde mee, evenals wanneer de grond commercieel wordt afgegraven, bijvoorbeeld voor de baksteenindustrie. Beklemming is af te kopen tegen een bedrag van 40 maal de vaste huur, voor de overheid geldt een bedrag van 50 maal de vaste huur.

Na de pauze laat de heer Reinders een aantal dia's zien ter illustratie van zijn verhaal. Met name de rijkdom en maatschappelijke invloed van de beklemd meiers in de 19e eeuw is frappant en geheel in tegenstelling tot de positie van pachters in andere landstreken. De lezing van de heer Reinders maakt bij de aanwezigen een groot aantal vragen los, waarvan de spreker de meeste naar tevredenheid kan beantwoorden. Een enkele vraag leidt tot enige discussie in de zaal.

5. Sluiting

Met het overhandigen van een boekenbon en het bedanken van Cees Reinders voor zijn boeiende uiteenzetting sluit voorzitter Jacques Tersteeg deze ledenbijeenkomst.

Het volgende Infobulletin

Winshem's zesde jaargang nummer 2 verschijnt in juni 2001; kopij kunt u insturen tot uiterlijk **28 april as**. Mocht de kopijsluitingsdatum een probleem vormen, neem dan tijdig contact op. We kunnen dan overleggen in hoeverre er nog ruimte beschikbaar is.

Zo mogelijk grote stukken tekst digitaal aanleveren (op floppy of via e-mail) en bij voorkeur als 'platte' tekst (zonder opmaakcodes). U kunt uw teksten natuurlijk ook gewoon geschreven of getypt aanleveren, dan zorgt de redactie voor verdere verwerking. Denk om zo volledig mogelijke **bronvermelding** en graag bij elke tekst uw naam en telefoonnummer vermelden. Wilt u ook bijgevoegd beeldmateriaal voorzien van naam en telefoonnummer en een gedocumenteerd **onderschrift!**

Redactieadres:
Erna Bakker
Hoofdstraat-W 19
9951 AA Winsum

telefoon: 0595-441671
e-mail: r.bakker@kielzog-ckc.nl

Leden van het Departement Winsum tijdens de oprichting 1 July 1829 (30 leden).

G.W.G. van Tuuk, voorzitter overleden 28 April 1837 predikant Winsum.
 S.H. Numan, vice voorzitter overleden 1831 burgemeester van Winsum.
 G.B. Hopma, penningmeester, bierbrouwer.
 J.R. van Eerde, secretaris honorair, overleden 1862 predikant Obergum.
 Ds. Timmer heeft bedankt met 1 July 1831.
 Ds. J.P. Riedel in September 1830 in plaats van Van der Tuuk, voorzitter geworden, bedankt Dec. 1855, predikant Eenrum.
 H.L. Stoit, overleden maart 1844 gaat dus af met 1 July 1844 kastelein van de Gouden Karper.
 W.J. Wierda, vice president, 16 Febr. 1842 overleden negotiën/ houtzaag- en oliemolenaar kalkovens.
 W.H. Wierda bedankt met July 1837 landbouwer Ranum.
 W.J. Brommersma (overleden) hiervoor P. Brommersma, overleden 1860, landbouwer Maarhuizen.
 F. de Vries heeft bedankt met 1 July 1835 deurwaarder.
 F.K. Vennema.
 P.W. Bosch bedankt met 1 July 1838.
 W. Louwes Hz. Overleden koopman Obergum.
 J. Timens afgegaan overleden in 1845.
 J. Dijksterhuis bedankt met 1 July 1835 koopman Winsum.
 R.K. Raangs bedankt.
 K.E. Zijlema bedankt met 1 July 1834.
 F.M. Sibolts overleden April 1835.
 J.P. Bosch bedankt rentenier Winsum.
 J.P. Huizinga bedankt 1 July 1864 koopman Obergum.
 J. Pettenga bedankt Nov. 1858 landbouwer frouw Aemkenheerd.
 J.W. ter Haar bedankt met 1 July 1831 medicinael doctor
 H. Runsink bedankt schoolmeester Obergum.
 J. de Boer bedankt landbouwer Ranum.
 E. Mulder bedankt.
 J.H. Aikes gaat met July 1836 af wever Eenrum.
 L. Warmolts bedankt met July 1832.
 W. de Sitter bedankt met July 181834 advocaat.
 R.J. Zwart schoolmeester Winsum.

Leden van het Departement
Winsum sedert de oprichting
Op den 1 July 1829.

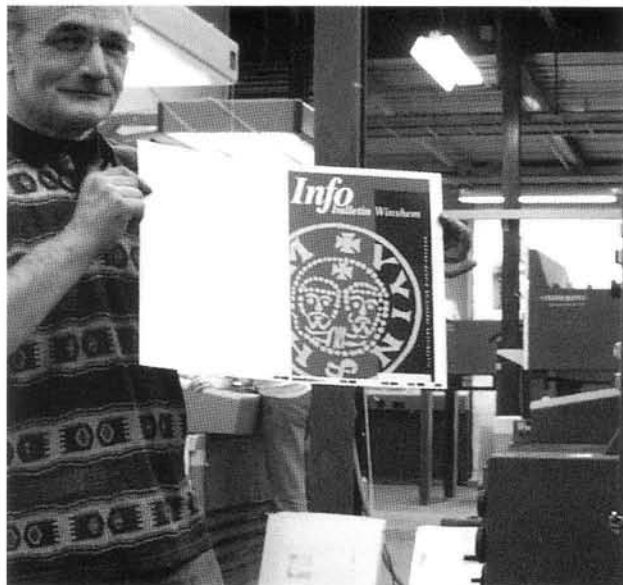
1829.

~~G. W. G. van der Tuuk voorzitter overleden den~~
~~28 April 1837.~~
~~S. H. Numan vice voorzitter overleden 1831.~~

Op bezoek bij drukkerij Scholma in Bedum

Met de omschrijving 'www.scholma.nl, digitaal veelkleurig & totaal' presenteert Scholma Druk Bedum zich op de markt van vraag en aanbod in het werkveld van prepress, drukken, afwerken en databeheer, kortom de grafische industrie anno 2001. Zoveel eigentijdse terminologie komt u in ons historisch tijdschrift weinig tegen, hoewel ook onze vereniging zich bedient van de nieuwste technieken en sinds kort zelfs via internet bereikbaar is.

Wat is de reden van het bezoek dat de redactie van Winshem onlangs bracht aan drukkerij Scholma? Het vijfjarig bestaan van onze vereniging vormde de directe aanleiding voor dit bezoek. Natuurlijk is vijf jaar eigenlijk een onbeduidend tijdvak voor een vereniging die zich bezig houdt met een historie die teruggaat tot in de tijd van de trechterbekercultuur van ver voor onze jaartelling. Toch vond onze redactie dit een moment om even stil te staan en om te kijken. Ons tijdschrift telt inmiddels vijf jaargangen en is uitgegroeid tot een historisch blad dat ook qua inhoud meetelt. De bijdragen komen zowel van professionals als amateurs en dat samenspel vindt de redactie van essentieel belang voor een levendige kennisuitwisseling op verenigingsniveau. De reden dat zoveel auteurs van verschillende pluimage het leuk vinden om voor ons blad te schrijven ligt

Eén van de drukkers toont vol trots het vers van de pers gerolde omslag van het jubileumnummer; deze keer speciaal gedrukt in de kleuren ossewrood en goud.

Redactielid Erna Bakker bekijkt met belangstelling één van de ontwerpen van grafisch vormgever Jaap Stevens.

scholma druk bedum bv

*Periodieken, tijdschriften, boeken,
catalogi, brochures, jaarverslagen, reisgidsen,
folders, leaflets, huisstijlen, enveloppen,
mappen, vouwen, snijden, hechten, banderen,
sealen, etiketteren, sorteren, verzenden,
postverzending, databeheer,
abonnnnebestanden en mailings.*

voor een aanzienlijk deel bij de kwaliteit van de opmaak en afwerking van het blad en die kwaliteit danken we in eerste instantie aan ons redactielid Jaap Stevens. Jaap verzorgt de vormgeving en als werknemer van drukkerij Scholma zorgt hij er ook voor dat ons blad op low budget-basis naar professionele maatstaven geproduceerd wordt. Die professionele bijdrage van drukkerij Scholma is onontbeerlijk voor het resultaat en eigenlijk heel bijzonder.

Dat Scholma Druk interesse heeft voor historie en eigen omge-

ving mag blijken uit de talloze uitgaven van uitgeverij Profiel die gelieerd is aan Scholma. De fondslijst omvat onder andere uitgaven op het gebied van algemene, regionale en joodse geschiedenis, taal, cultuur, (bouw)kunst, poëzie, Groningana, natuur, schoolboeken en reis- en routebeschrijvingen, zoals de Groninger Struunroutes (www.profiel.nl).

Of Scholma ook geïnteresseerd is in de historie van het eigen bedrijf wordt uit het foldermateriaal niet duidelijk. Bij de entree in Bedum treffen we wel een mooie oude drukpers aan uit de begintijd, ergens in de dertiger jaren, toen de drukkerij nog huisde in het centrum van Bedum. Wanneer, hoe en waar weet niemand ons te vertellen ... "Wanneer was dat feest ook weer toen we 60 of 65 jaar bestonden ... er heeft toen toch nog wel wat op papier gestaan over vroeger ... ja, in het archief moet er nog wel wat te vinden zijn." Maar tijd om het archief in te duiken is er niet en ook de dagen na ons bezoek bieden geen ruimte voor verder speurwerk.

Het foldermateriaal van Scholma vermeldt wel een verhaal

over 'Van heden naar toekomst'. Die toekomst lijkt alleszins dynamisch maar tijdens ons bezoek blijkt ook het heden indrukwekkend turbulent. Digitalisering vormt de boventoon, de computer dirigeert de werkprocessen en met een lichte melancholische ondertoon vertelt een van de medewerkers hoe de grafische vakkennis langzaam maar zeker naar de achtergrond verdwijnt. Maar de levenskansen in de grafische industrie liggen elders, de investeringen zijn hoog en wisseldiensten moeten de dure persen rendabel maken. Wij krijgen daar tijdens ons bezoek het nodige van te zien en zijn zeer onder de indruk. Natuurlijk hopen we nog lang de vruchten te mogen plukken van Scholma's vitale en toekomstgerichte instelling. Dat er in al die turbulentie nog tijd en ruimte is voor de professionele ondersteuning van onze verenigingsactiviteiten respecteren we nu eens te meer.

■ *Erna Bakker*

Labberdaan Sauce en Mosselen

De werkgroep Kunst en Cultuur van onze vereniging werkt momenteel aan een heruitgave van de dichtbundel 'Bellingeweeder Uitspanningen' (1746) van Clara Feyoena van Sijzama. Ook een receptenboekje van haar hand vormt onderwerp van studie.

Tijdens de opening van de tentoonstelling 'Een kijkje in de keuken van vroeger' (samengesteld door de werkgroep Archeologie en geëxposeerd in de periode van mei t/m juli 2000 in De Blauwe Schuit) maakte Redmer Alma al melding van dit authentieke handgeschreven receptenboekje. Het boekje bevindt zich momenteel in het Rijksarchief Drenthe. U hoort er in de toekomst ongetwijfeld nog meer over, maar in dit jubileumnummer mag een voorproefje uit de 'haute cuisine' van deze 18e eeuwse bewoonster van de Tammingaborg natuurlijk niet ontbreken.

Blz. 106

Labberdaan Sauce

Neemt 4 sure appelen tot een halve lepel mostert, - lepel vol gereven peper wort met wat gestampte of geraspte ajuin, appelen tot moes gehakt, en alsoo onder een geroert met een goet stuk boter.

Hachee van mosselen

De mosselen wel gewassen laatse sieden gaar sijnde gietse op een gatje panne, omse te verleeken, dan neemt de vuiligheid dar uit heel klein gehakt, en setse in een stofpanne, met sout noten, foeli gestoten peper boter wijn verjuis te stoven in 't leste wat gestoten twiebak.

Mosselen in de pan te backen

Doet de mosselen, wel schoon maken, goed verleeken, en reinigen als voren, wenteltse in gestoten twiebak, bakse in bruin boter, en wat perceli daarbij, dientse op met citroenen.